

Centrum judaistických studií Kurta a Ursuly
Schubertových

Filozofická fakulta

Univerzita Palackého v Olomouci

Bc. Magdalena Soukupová

Masakr v Uherském Brodě, 1683

Diplomová práce

Olomouc 2014

Vedoucí diplomové práce:
Mgr. Marie Krappmann, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní předepsaným způsobem všechny použité prameny a literaturu.

V Olomouci dne 22. 7. 2014

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat především svému drahému bratrovi Danielovi, který mi byl vždy a ve všem oporou.

Dále pak patří můj dík Marii Krappmann a Tamási Visimu za jejich trpělivost, obětavost a podnětné připomínky, jež mi byly inspirací.

V Olomouci dne 22. 7. 2014

Obsah

Úvod.....	1
1. Židé na konci 17. a na počátku 18. století.....	3
1.1. Organizační struktura moravských obcí.....	3
1.2. Statistika 52 tradičních židovských obcí (podle roku 1835).....	4
1.3. Charakteristické znaky Moravy.....	5
1.4. Mezníky židovské historie na Moravě.....	5
1.4.1. 15. století.....	5
1.4.2. Třicetiletá válka (1618-1648).....	6
1.4.3. Šaj takanot (שאי תקנות) neboli 311 takanot.....	7
1.4.4. Populační růst, redukce a separace (1650-1780).....	7
1.4.5. Translokační reskript.....	8
1.4.6. Familiantské zákony.....	9
1.4.7. Vláda Marie Terezie a daňové zatížení.....	10
1.4.8. Tolerance Josefa II.....	10
2. Dějiny města Uherský Brod do roku 1800.....	11
2.1. Královským městem.....	11
2.2. Městské opevnění.....	12
2.3. Hospodářský a kulturní rozkvět.....	13
2.4. Vpád kuruců.....	14
2.5. Obnova Uherského Brodu v 18. století.....	16
3. Jidiš elegie o zkáze Uherského Brodu.....	17
3.1. Sociální struktura židovské obce v Uherském Brodě podle seznamu mučedníků.....	17
3.2. Velká zkáza, která postihla svatou obec Uherský Brod.....	19
4. Křesťanské zprávy o masakru v Uherském Brodě.....	40
4.1. Památka věčná.....	41
5. Srovnání židovského a křesťanského pohledu na masakr roku 1683.....	48
Závěr.....	52
Seznam použitých pramenů a literatury.....	53
Anotace.....	58

Úvod

Tématem této diplomové práce je představení barokní jidiš elegie popisující hrůzy, jež se staly v obci Uherský Brod 16. července roku 1683. Jedná se o obraz menších dějin ve stínu velkých mocenských událostí, jež hýbou světem raně novověké Evropy. Cíle práce je porovnat, jak se k jednomu konkrétnímu momentu dějin staví dva různé písemné prameny vzniklé v jednom pohraničním městě, jež se stalo obranným štítem ležícím na pomezí dvou mocenských celků, houževnatě vzdorující mnohým válečným nájezdům.

Práce je rozdělena do tří tematických celků, jež se skládají z kapitol a podkapitol. První z nich podává nástin historie Židů v českých zemích do konce 18. století. Jednotlivé kapitoly se postupně zaměřují na mezní události dějin Židů na Moravě od jejich usazení zde, v oblasti označované též jako Země Kanaán, přes husitské války a obviňování Židů ze zrady a jejich následného vypovězení z královských měst, po válečné peripetie takzvané třicetileté války a mnohých dalších nepřátelských nájezdů na Moravu. Židovské obce se navzdory častým změnám mocenského ovzduší rozrůstají, což vede k jejich potřebě strukturalizace do správních celků. Hierarchicky se rozčleňují do kehillot, neboli obcí, a tří galiot - provincií. Nadřazeným orgánem židovských obcí se v polovině 17. století stává rabínská zemská rada spolu s vrchním zemským rabínem. Poslední část této kapitoly se věnuje demografickému vývoji židovských obcí a restriktivním opatřením ze strany vlády proti obávanému nárůstu židovského obyvatelstva.

Druhá sekce je věnována dějinám města Uherský Brod od jeho založení na soutoku dvou řek až po konec 18. století. Tato osada si již v roce 1272 získává titul královského města a to právě díky své pomoci Přemyslu Otakarovi II. v bojích proti nepřátelským nájezdům z Uher. Kapitola se stručně věnuje jednotlivým událostem, které takto formovaly město a utvářely jeho vnější i vnitřní ráz. Z blízka je nahlédnuto na osudný červencový den roku 1683, kdy je město těžce raněno nájezdem uherských povstalců, kuruců. Neboť tím naštěstí dějiny města nekončí, následuje krátký náhled do následujícího století, které zaznamenává opětovný rozvoj města a jeho postupná renovace.

Třetí a nejvýznamnější kapitola je věnovaná pramenům, které vpád kuruckých vojsk do Uherského Brodu zachytily. Primární zdrojem se stala jidiš elegie, jejíž první edice vyšla v Praze pravděpodobně ještě roku 1683.¹ David Kaufmann ji vydává roku 1893 v periodiku *Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums*, doplněnou o jeho textové úpravy a vysvětlivky ale také o další prameny události. V loňském roce byl její překlad vydán v rámci pátého svazku edice *Judaica Olomucensia - Vybrané hebrejské a jidiš prameny k dějinám Židů na Moravě: středověk a raný novověk*. Pro komparaci s tímto textem byla vybrána *Pamětní kniha města Uherského Brodu* sepsaná Martinem Josefem Ležákem. Tento text pocházející z křesťanského prostředí, je doplněním informací o kuruckém vpádu, a to přímo z pera jednoho z jeho současníků.

¹ Otto Muneles, *Bibliographical Survey of Jewish Prague*, Praha 1952, s. 50, č. 158.

1. Židé na konci 17. a na počátku 18. století

Pro oblast Moravy rozeznáváme tři provincie, jež byly ustanoveny až v raném novověku. Jsou jimi Galil ha-eljon (Horní provincie), jež zahrnuje severní a střední Moravu, dále Galil ha-emcai (Střední provincie) pro jihozápadní Moravu a Galil ha-tachton (Dolní provincie), tedy jihovýchodní Morava.²

1.1. Organizační struktura moravských obcí

Základem organizační struktury byly židovské obce (kehilot – roš ha-kehila), které byly seskupeny do tří administrativních oblastí (galilot). Každou z nich spravovali dva hlavní správci oblastí (rashei ha-galilot). Občas se mohly hranice těchto oblastí změnit, ale hlavní centra těchto provincií zůstala, od poloviny 17. století, většinou nezměněna. Těchto šest hlavních správců bylo oprávněno prosadit si ustanovení pokutou a v některých případech i exkomunikací. Takovéto záležitosti se řešily na malém zasedání (vaad katan) konaném dvakrát do roka. Za účasti rabína byli také oprávněni soudně rozhodovat v případech zahrnujících dva nebo více Židů, či židovských komunit, uvnitř obvodu. Pokud se sešlo více jak čtyři hlavní správci, fungovali jako hlavy země (rashei ha-medinah) a představovali plnou radu (vaad shalem).

Na Moravě fungoval tzv. zemský sněm neboli rada země – va'ad ha-medina (podobně v Polsku a Litvě byla rada čtyř zemí), sněm se setkával každé tři roky; mezi lety 1650-1748 se sněm sešel třiadvacetkrát v jedenácti různých komunitách, ale nikdy v Mikulově nebo Prostějově.

² Olšanská, V., magisterská diplomová práce Židovský hřbitov v Tovačově: Úvod, Katalog, Kontext, s. 40.

1.2. Statistika 52 tradičních židovských obcí (podle roku 1835)

Oblast je rozdělena do 7 krajů - Brněnský, jenž pro toto období zahrnuje 14 obcí, Olomoucký s 6 obcemi, Jihlavský s 9 obcemi, Znojemský také s 9 obcemi, Hradištský též 9 obcí, Přerovský má 4 obce a Opavský pouze jednu obec.

Pro Moravu bylo povoleno 5400 familiantů, což znamenalo cca. 20000 Židů. Nejpočetnější obcí byl Mikulov neboli Nikolsburg se 620 familianty a 3237 osobami. Na druhém místě pak Prostějov neboli Prossnitz se svými 328 familianty a 1700 osobami a na třetím Boskovice jinak Boscowitz s 326 familianty a 1595 osobami. Čtvrté místo zastával Holešov, německy Holleschau, s 265 familianty a 1316 osobami, páté místo patřilo Třebíči, neboli Trebitsch s 260 familianty a na šestém místě obec Lipník, neboli Leipnik s 255 familianty.

Nejmenšími obcemi naopak byly Puklitz (5 familiantů, 66 osob) a Teltsch (7 familiantů, 27 osob).

Obce na Střední Moravě byly menších rozměrů, v olomouckém kraji to jsou obce Loschitz/Lošic (71 familiantů, 351 obyvatel - jako např. ve Slavkově, Kojetíně, Kyjově), Aussee/Ojse (110 familiantů, 656 osob - jako např. Dolní Kounice, Pohořelice, Třešť, Kroměříž).

Z obecné statistiky vyplývá, že v 18. století žilo v Čechách 30.000 Židů, z nich polovina v Praze, zbytek až v 800 lokalitách, a to zejména na venkově. Na Moravě působilo 52 stálých komunit pro 20.000 Židů většinou v malých poddanských městech. Pouze Mikulov měl okolo 3000 Židů, ostatní komunity na Moravě měli maximální počet souvěrců okolo pěti set. Podíváme-li se do ostatních oblastí Říše, pak v celých Uhrách bylo pouze 15.000 Židů, naproti tomu v Polsko-litevské unii jich bylo celých 750.000.

1.3. Charakteristické znaky Moravy

V 18. století si získalo moravské Židovstvo velice vážené postavení. Jednak začalo být vnímáno jako centrum učenosti, jednak bylo vnímáno jako nejutiskovanější židovská komunita v celé habsburské monarchii, na níž byly uvaleny vysoké daně, vedle toho je značně omezoval translokační reskript a tzv. familiantský zákon, jež

omezoval počet nově uzavřených sňatků. Moravské ješivy byly atraktivní pro studenty z Čech, Maďarska, Haliče a Dolního Rakouska, což znamenalo významný kulturní kontakt a růst učenosti.

Transkulturní vliv vedl také k rozvoji různých sociálních a náboženských hnutí, jako například šabatianismus (potažmo frankismus), jež si našel své příznivce především v Holešově, Prostějově a Kojetíně. Naopak polský chasidismus nezapustil na Moravě nikdy své kořeny s výjimkou Lipníku, kde byl pohřben Baruch Teomim Frankl, či Mikulova, kde byl pohřben Šmuel Šmelke Horowitz. Tato místa jsou dodnes poutními místy chasidů.

1.4. Mezníky židovské historie na Moravě

Na přelomu 11. a 12. století se Židé usazují na Moravě. Jedná se čistě o aškenázskou židovskou komunitu, jejíž původní vlastí byla Říše). České země byly známy pod biblickým označením jako Země Kanaán, vedle toho byla oblast Německa jmenována jako Aškenáz, Španělsko pak jako Sfarad a Francie jako Carfad.

1.4.1. 15. století

15. století, neboli století husitských válek je obdobím, kdy se rodí cosi jako Landespatriotismus a Morava začíná definovat sebe sama v opozici k českému království, přestože markrabství již nějaký čas existuje (od roku 1182). Během husitské reformace došlo také k obvinění Židů ze spojenectví s husity a s tím spjatého pronásledování (Vídeň - Wiener gesera 1421, Bavorsko - 1422, Jihlava - 1426/ ta totiž patřila Albrechtu V., Olomouc - 1425).

Tato hromadná likvidace byla jen předzvěstí velkého vypovězení Židů z moravských královských měst. Vyhostil je Albrechtův syn Ladislav Pohrobek, který nechal vysídlit Židy z Brna, Znojma, Olomouce a Uničova (Mährisch-Neustadt) hned v prvním roce své vlády. Evidentně zde sehrál svou roli vliv kazatele Jana Kapistránského (cestoval na Moravu v letech 1451 a 1454). Kromě náboženských příčin, hrály svou úlohu i motivace ekonomické (zmiňují je všechny vykazovací dekrety). Byly zrušeny městské dluhy u Židů, zabaveny jejich domy, zbourány synagogy a ritualizovaným způsobem zneuctěny a zrušeny jejich hřbitovy. Teprve roku

1514 byli Židé vyhoštěni také z Uherského Hradiště Vladislavem Jagellonským (který podobně jako jeho jmenovec započal s vypovězením Židů z Čech - například z Plzně roku 1504, Českých Budějovic 1505, Chebu 1502, Louně 1508, a ze všech horních měst, z Karlových Varů 1499. Díky tomu od počátku 16. století nenajdeme mezi šesti královskými městy na Moravě jediného Žida. Židé odcházejí do poddanských měst (patřící zejména rodinám Perštejnů, Ditrichštejnů, Lichtenštejnů a Kouniců a olomouckému biskupovi). Židé platili vrchnosti od těchto časů ochrannou daň, tzv. Schutzgelt. Židé v městečkách mohou podnikat i v řemeslech, slouží zde jako záměrná a užitečná hospodářská konkurence (zejména textilní průmysl, sklářství a kovářství - v 17. stol. mají monopol v nožířství a zlatnictví; tradičně a z rituálních důvodů existují cechy řeznické a krejčovské, ty jsou od roku 1618 organizovány v Prostějově, kdy se z velké části jedná zejména o přešívání starších oděvů). Moravští Židé také sloužili jako důležití obchodníci s vínem a také jako vinaři (viz náhrobky v Mikulově).

1.4.2. Třicetiletá válka (1618-1648)

Ferdinand I. viděl v Židech především zdroj financí v boji proti protestantům a Turkům, proto podrobil Židy nepřiměřenému daňovému tlaku. Tyto poplatky však na oplátku nabízely Židům svobodnější postavení, četná privilegia apod. Moravští Židé tak museli od roku 1629 platit panovníkovi kontribuci ve výši 12.000 fl. Rok 1629 byl Magnou chartou moravských Židů (v Čechách již roku 1623 a 1627, ve Slezsku 1627). Stanoveny byly např. výroční trhy v královských městech, jichž se mohli Židé účastnit. Bohužel je kvůli tomu začala královská města vnímat jako nevíтанou konkurenci, která poškozovala křesťanské hospodářství.

Třicetiletá válka znamenala krutou ráno pro moravské obce, zejména v době vpádu švédských vojsk generála Lenarta/Linhard Torstensonova (1642-1645). Četné obce byly vypáleny a zničeny, úroda a majetek ukraden. Během povstání kozáka Bohdana Chmelnického roku 1648 (-1654) se spustila emigrační vlna, jež na Moravu přivedla mnoho Židů z Východu.

1.4.3. Šaj takanot (שאי תקנות) neboli 311 takanot

Poprvé byly ustanoveny roku 1650 v Kyjově. Tehdy byla stanovena rabínská zemská rada, hebrejsky va'ad ha-medina (napodobovala polský model rady čtyř zemí). Tato rada zasedala jednou za tři roky, poprvé se sešla v Kyjově (Gaya). Moravští Židé byli hierarchicky rozčleněni do tzv. kehilot, jednotlivých obcí, ty byly rozděleny mezi tři tzv. galilot (Galil ha-eljon tedy Horní provincie, jež zahrnuje severní a střední Moravu, dále Galil ha-emcai - Střední provincie, pro jihozápadní Moravu a Galil ha-tachton - Dolní provincie, to jest jihovýchodní Morava), každá galil měla své zástupce, kteří se pravidelně scházeli k poradám. Krom toho v rámci organizace Moravy existovalo několik doprovodných správních funkcí, jejichž hlavou byl zemský rabín - rav ha-medinah - ten dohlížel nejen náboženské otázky, ale také na záležitosti výběru daní a právního výkonu. Funkce moravského zemského rabína se však ustanovila asi již v polovině 16. stol. Prvním zemským rabínem nejspíše usazeným v Mikulově byl Judah Liva ben Becalel zvaný Maharal. Dalšími význačnými rabíny byli např. Jom Tov Lipmann Heller, Menachem Mendl Krochmal, Geršon Aškenazi, David Oppenheimer, Šmuel Šmelke Horovic, Mordechaj Benet, Nehemja Trebitsch či Samson Rafael Hirsch.³

1.4.4. Populační růst, redukce a separace (1650-1780)

Emigrační vlny polských, litevských a ukrajinských Židů zásadně obohatily moravskou komunitu. Kolem roku 1675 tvořili polští Židé asi 20 % z celkové židovské populace na Moravě. Mezi nimi např. holešovský Šach - Šabtaj ben Meir Ha-Kohen. Roku 1670 přicházejí Židé vypuzení z Vídně a Dolních Rakous císařem Leopoldem I., údajně kvůli kolaboraci se Švédy a Turky. Z těchto tří a čtyř tisíc uprchlíků našlo vysoké procento z nich útočiště zejména na jižní Moravě, nejvíce přímo v Mikulově. Populační exploze židovské menšiny byla o to pozoruhodnější, uvědomíme-li si, že počet křesťanského obyvatelstva stagnoval. Po třicetileté válce v českých zemích ze

³ Miller, Michael L.: Rabbis and Revolution : A Study in Nineteenth-Century Moravian Jewry. New York : Columbia University, 2004, ,s.10

zhruba tři milionů lidí zůstalo pouhých 750 tisíc. Jen pro zajímavost v Olomouci žilo roku 1630 na 30.000 lidí, roku 1650 už jen 1675.⁴

Vláda se tohoto demografického růstu začala obávat a začalo se volat po redukci Židů do počtu předválečné obce. Ferdinand III. pro to stanovil rok 1618 (nevešlo však reálně v platnost), Leopold I. stanovil roku 1681 jako hraniční rok rok 1657 (projevil větší ohleduplnost k válečným uprchlíkům). Místní nobilita však tyto vyhošťovací dekrety vůbec nebrala v potaz. Kromě hospodářského nepřátelství se znovu také ke slovu hlásí náboženská animozita křesťanské většiny. Ilustrativní je zde příhoda vztahující se k Úsovu. Úsov připadl v roce 1622, kdy jeho protestantský majitel odchází do exilu, knížeti Karlu z Lichtensteina. Kolem roku 1657 zde žilo 13 rodin, kolem roku 1700 již 59 rodin. V předvečer svátku Jom kipur (30. září 1721) došlo k roztržce mezi knězem Samuelem Jellinkem a místní komunitou přímo v synagoze, kvůli přítomnosti křesťanských děvčat na jejím průběhu. Případ byl konzistoří a následně Karlem VI. vyhodnocen jako rouhání a proto byla roku 1722 zbořena synagoga a tři obvinění Židé byli zatčeni, postaveni na pranýř, bylo jim vypáleno znamení a byli vyhnáni ze země. Čtvrtý obviněný, kterému v té době bylo 74, byl odsouzen k pomocným pracím na stavbě úsovského kostela. Šlo o střípek případů, který vedl k zásadním právním ustanovení Karla VI.. Šlo o tzv. Familiantgesetze (famiantské zákony) promulgované 15. září roku 1726, jež stanovily numerus clausus pro Židy Čech, Moravy a Slezska a stanovily, že pouze prvorozený syn má právo sňatku. Druhým restriktivním opatřením byl tzv. translokační reskript, který byl realizován např. v Lošticích. Tyto zákony nebyly překvapivě zrušeny za vlády Josefa II., ale až roku 1848.

1.4.5. Translokační reskript

Roku 1727 byla ustanovena komise, jež měla vyhodnotit, ve kterých lokalitách je nutné provést transfer Židů, aby nebydleli v blízkosti kostelů či mezi křesťany. Mělo dojít k výměně domů mezi křesťany a Židy, což bylo nesmírně komplikované, též kvůli tzv. židovskému kondominiu, neboť např. v Prostějově roku 1829 bylo 48 domů s 320 pokoji pro 328 rodin, což znamená, že v jednom pokoji žilo až 5 členů jedné rodiny).

⁴ Miller, Michael L.: Rabbis and Revolution : A Study in Nineteenth-Century Moravian Jewry. New York : Columbia University, 2004, s.12-13.

Translokace probíhala až do roku 1731. Mělo to i hospodářský dopad, jelikož židovský obchod a řemesla se dostaly z centra měst na jejich periferii. Mnozí Židé se již nemohli nadále věnovat obchodu či svému řemeslu, museli tedy obcházet okolí a prodávat po venkově, tzv. hausírování (Pinkeljuden - Židé s pytli). Ti bohatší si pronajímali (arendátoři) palírny, pivovary a hospody či koželužny. Bylo to ohrožující povolání, které rodinu izolovalo od židovské komunity a často vedlo potomky arendátorů ke konverzi.

1.4.6. Familiantské zákony

Jeden z nejvíce nepřijemných protižidovských zákonů se inspiroval podobným opatřením v Prusku roku 1714. Židé tato nařízení nazývali jako gezerah (pohroma) a přirovnávali je k faraonovu zakročení proti židovským dětem.

V Čechách smělo od této doby žít 8.451 rodin, na Moravě 5.106 rodin a ve Slezsku 1.245. Každý familiant měl své číslo, které bylo dědičné. Pokud zemřel prvorozený dřív a v rodině již nebyl další syn, připadlo jeho číslo čekateli z jiné rodiny a původní familiantova rodina byla pokládána za vymřelou. Zatímco v Čechách a v rakouském Slezsku byl nemurus clausus stanoven pro jednotlivé kraje, na Moravě byl stanoven pro každou obec zvlášť. To přirozeně limitovalo mobilitu moravských Židů.

Tento zákon mimo jiné mocensky stratifikoval obce. Výsadní postavení měli familianti a jejich prvorození, zvláštní skupinu tak tvořili tzv. přespočetní, Überzähligen, kteří mohli mít rodinu, nikoli však jejich potomci. Za nimi následovali další mužští potomci a nakonec děti, vzniklé z nelegitimních svazků těchto synů (tzv. Bodenchasene), které do budoucna již nesměly žádat o případné uprázdněné familiantské číslo. Pro druhorozené syny to znamenalo žít v nelegitimním svazku (čímž riskovali postihy od nucených prací po vyhoštění - ten, kdo to oznámil, byl úřady dokonce odměněn), konvertovat, popř. emigrovat. Velké množství emigrantů směřovalo do Uher, podle soupisu z 30 let 18. století se celých 38 % uherských Židů narodilo na Moravě. Josef II. roku 1787 mírně navýšil počet familiantů, sám vša tento zákon nezrušil, k tomu došlo až v roce 1848.

1.4.7. Vláda Marie Terezie a daňové zatížení

Příčinou vyhoštění Židů z Prahy a českých zemí (1744-45) souviselo s obviněním z vlastizrady a spojenectví s pruskými vojsky (špionáž, finanční kolaborace apod.). Císařovna si tak kompenzovala svůj vztek ze ztráty bohatého Slezska ve válce o dědictví rakouské (1742). Lhůta vyhoštění byal pražským Židům dána na konec ledna 1745, ale díky intervenci zahraničních Židů a samotného papeže bylo toto datum posunuto na květen (od roku 1748 se Židé opět vrací zpět). Byly to ekonomické důvody, které zabránily Marii Terezii, aby vyhoštění brala do důsledku. Zavedla proto obrovskou roční toleranční daň ve výši 300.000 fl. (Morava platila 82.200 fl.). Obec měla reálné problémy tuto částku odevzdávat. Tehdy také přechází na Moravě dohled nad Židy z vrchnosti na státní moc, která si nárokuje Židy dozorovat. Císařovna se rozhodla dohlížet i na vnitřní život komunity a Šaj takanot (kterých bylo v té době z původních 311 již 615) kodifikovala jako závazné, které již nelze měnit ani doplňovat - nechala je přeložit do němčiny a vydat tiskem (takanot jsou psány jidiš a hebrejsky). Tím byla také zrušena pravidelně se scházející va'ad ha-medina - rabínská zemská rada (naposledy se sešla roku 1748 v Bučovicích).

1.4.8. Tolerance Josefa II.

Toleranční patent byl pro moravské Židy vydán 13. února 1782. Jeho cílem bylo udělat z Židů užitečnější poddané. Povoluje jim proto mnohá řemesla, Židé se mohou vyučit u křesťanů, mohou vést obchod, ale také zcela nově obdělávat půdu a věnovat se zemědělství. Byly založeny německo-židovské školy i se sekulární výukou, přičemž komunity, které si nemohly dovolit mít vlastní školu, měly posílat děti do škol křesťanských. Židé mohli studovat na univerzitách. Povinností bylo přimout nová německá příjmení.

Židé také již nemuseli nosit potupná označení svého původu, ženatí muži již nemuseli mít plnovous. Mohli se zúčastňovat veřejných slavností a akcí, mohli vycházet během křesťanských svátků.

Ale ani po řadě těchto pokrokových změn nezrušil translokaci, familiantský zákon, ani vysoké daňové zatížení.

Po Josefově smrti stanovil František I. roku 1798 na Moravě 52 obcí.

2. Dějiny města Uherský Brod do roku 1800

Vznik města Uherský brod sahá pravděpodobně již do 10. století, kdy byla nad soutokem řek Olšavy a Korečnice založena středověká osada. Výběr místa nebyl náhodný, protínala jej významná obchodní stezka z Moravy do Uher, a tak se „brodiště“ přes řeku Olšavu stalo též proclivacím místem zboží putujícího mezi těmito oblastmi.⁵ V písemných pramenech je osada prvně zmiňována roku 1131, a to v listině olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka. Zde je jmenována jako osada „Na Brodě“, později se však její název ještě několikrát změnil.

2.1. Královským městem

Roku 1272, kdy je králem Přemyslem Otakarem II. povýšena na královské město, nese název „de Broda“. Dne 29. října 1272 bylo Brodu uděleno hlubčické měštské právo a všem obchodníkům putujícím přes Brod byla stanovena povinnost vyložit ve městě své zboží k prodeji po dobu osmi dnů. Mimo to bylo údělem města bránit zemi před nepřátelskými nájezdy z Uher. Z toho důvodu byla pravděpodobně v této době zahájena stavba hradu. O rok později se k názvu připojuje i adjektivum „uherský“, jak můžeme nalézt v listině vydané v Olomouci „Vngaricali Broda“.

Uherský Brod si získal náklonnost Přemysla také tím, že se postavil proti Boršovi z Riesenburka v konfliktu s Rudolfem Habsburským. Král se městu odměnil tím, že měšťany osvobodil od placení mýta ve všech svých zemích a po válce roku 1276 městu dokonce udělil úlevu od všech platů a daroval mu veškeré statky poraženého Boreše.⁶

Přesto bylo město důsledkem válečných nájezdů v průběhu 2. poloviny 13. století značně poškozeno. Král Václav II. mu proto roku 1288 udělil několik dalších privilegií, jež městu umožnila se znovu ekonomicky vzchopit a důsledněji jej opevnit.⁷

⁵ DAVID, P., a kol., *Průvodce po Čechách, Moravě, Slezsku. Sv. 44, Slovácko - Hodonínsko*, S & D, Praha 2005, s. 29.

⁶ Občanské sdružení Uherskobrodští patrioti. [online]. [cit. 2014-07-22]. Dostupné z: http://patrioti.ub.cz/?page_id=864

⁷ Atlas Česka. [online]. [cit. 2014-07-22]. Dostupné z: <http://www.mesta.atlasceska.cz/uhersky-brod/>

2.2. Městské opevnění

Městská výstavba měla zcela jasný pravoúhlý řád, v jehož centru se rozléhalo náměstí, které bylo v té době nebývalých rozměrů. Postupně bylo město obeháno do tvaru nepravidelného pětiúhelníku kamennými hradbami do délky přes 2 tisíce metrů. Součástí opevnění byly válcové bašty a 4 brány, z nichž se zachovala pouze tak zvaná „zámecká brána“, jež je dnes vstupem do Muzea J. A. Komenského. V této době bylo město Uherský Brod hned po Olomouci 2. největší hrazené město na Moravě a pátým z českých a moravských měst. Předimenzované náměstí bylo později rozděleno středovou zástavbou na Horní a Dolní rynek.

Město bylo vedeno městkou radou, o níž máme písemný doklad z roku 1297. Tvořilo ji 12 konšelů střídajících se ve vedení města s titulem purkmistra vždy po měsíci. Z tohoto data je také první známá podoba městské pečeti - hradba zdobená třemi věžemi, z nichž nejvyšší a prostřední je zobrazena s otevřenou gotickou bránou, před níž k obraně země leží majestátný dvouocasý lev.

Z počátku se většina měšťanů hlásila k německé národnosti, ale již v roce 1354 je mezi 12 konšeli 7 až 8 českých jmen a tak si Čechové vydobývají jasnou převahu.

V průběhu 14. století je město stále pod opakujícími se nájezdy z Uher. Roku 1305 to byl vpád kumánských vojsk, o deset let později je to uherský magnát Matúš Čák Trenčanský. Význam Uherského Brodu, jakožto bašty odrážející nepřátelské vpády, rostl a město tak upevnilo královskou přízeň. Každý se snažil o to, aby si získal oddanost Brodu. Jak Lucemburský prodal městu pusté vsi Korytnou a Volenov, markrabí Karel postoupil v roce 1342 zeměpanský dvůr Králov, markrabí Jan dal roku 1362 městské radě právo, aby celý komorní plat po celý jeden rok a následně jeho polovinu po dalších šest let upravila ve prospěch města (pravděpodobně se jednalo o dostavbu opevnění).⁸

2.3. Hospodářský a kulturní rozkvět

Ani 15. století nebylo pro město dobou míru. Roku 1428 a 1431 zde pobýval Prokop Holý, když vedl husity na Slovensko. Roku 1432 však byli právě poblíž Brodu poraženi Uhry. Na rozdíl od následujícího konfliktu krále Jiřího z Poděbrad s uherským

⁸ Občanské sdružení Uherskobrodští patrioti. [online]. [cit. 2014-07-22]. Dostupné z: http://patrioti.ub.cz/?page_id=864

Matyášem Korvínem, bylo období husitských válek pro Uherský Brod relativně klidné. Právě kolem roku 1470 nalézáme první zmínky o židovském osídlení v Uherském Brodě. Ačkoliv až do poloviny 16. století směly pobývat židovské rodiny pouze na jeho předměstí, v roce 1595 už žilo v hrazeném městě 5 rodin a kolem roku 1671 tu bylo již 40 židovských domů. V jednom z nich se v téže době narodil budoucí hlasatel sabatiánského hnutí Juda Lejb ben Jakob zvaný Prossnitz (asi 1670-1730).⁹

Po ukončení česko-uherských válek se správy města ujal Jan z Kunovic, čímž město ztratilo statut královského města a stalo se městem poddanským. Během vlády pánů z Kunovic, jež trvala od roku 1506 do roku 1611, se město těšilo z postupného rozkvětu jak po stránce hospodářské tak i kulturní, Uherský Brod se stal nejlidnatějším a největším městem v širokém okolí. Vnitřní město se rozrostlo o reprezentativní sídlo Panský dům, byla dostavěna budova radnice a v roce 1589 byla postavena věž dnešního kostela Mistra Jana Husa. A právě 3 roky poté, 28. března 1592, se zde narodil učitel národa, pedagog, filozof a biskup Jednoty bratrské, Jan Amos Komenský. Město samotné se stalo útočištěm jednoty bratrské a bylo tak i centrem vzdělanosti. Majitel panství Arkleb z Kunovic si Jana Amose vybral jako společníka pro svého syna na studia v zahraničí, kde Komenský získal své humanistické vzdělání.¹⁰

Tato šťastná etapa však byla ukončena na počátku 17. století, kdy do města vpadli Bočkajovci, stoupenci sedmihradského knížete Štěpána Bočkaje. Město se navíc dostalo pod vlastnictví pánů z Kounic, pro něž nemělo město velký význam a neučinili jej městem sídelním. V roce 1620, navzdory slíbené náboženské toleranci, vyvrcholilo násilné pokatoličťování. Z toho důvodu muselo velké množství občanů hlásících se k bratrské církvi prchnout ze země. Což mělo spolu s morem roku 1623 za následek náhlé „vylidnění“ města.¹¹

V roce 1643 vpadli do Brodu Švédové a celé jej vyplenili a vypálili. Než se z jedné katastrofy město dostalo, následovala další v podobě nájezdu z Uher roku 1663. Řadu nešťastných událostí doplnily v dalších deseti letech dva po sobě jdoucí požáry a

⁹ FIEDLER, J., *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, Sefer, Praha 1992, s.132.

¹⁰ DAVID, P., a kol., *Průvodce po Čechách, Moravě, Slezsku. Sv. 44, Slovácko - Hodonínsko*, S & D, Praha 2005, s. 30

¹¹ Atlas Česka. [online]. [cit. 2014-07-22]. Dostupné z: <http://www.mesta.atlasceska.cz/uhersky-brod/>

záplavy. Hroznou ránu však městu uštedřila morová epidemie, která si roku 1680 vyžádala 238 životů, což znamenalo více než polovinu obyvatel města.¹²

2.4. Vpád kuruců

Na Uherský Brod však čekala ještě další děsivá událost, a to pouhé tři roky poté. Rok 1683 je známý jako rok druhého obléhání Vídně Turky. Postup ohromného vojska Osmanské říše spolu s jednotkami jejích vazalů do středu Evropy až k branám hlavního města Svaté říše římské za sebou zanechává spálenou krajinu. Posledního březnového dne toho roku tak byla polským králem Janem III. Sobieskim a císařem Leopoldem I. podepsána dohoda o vzájemné pomoci v boji proti neúnavně expandující Osmanské říši.

Velení nad osmanským vojskem svěřuje sultán Mehmed IV. pašovi Kara Mustafovi, který se s armádou Turků a s jednotkami vazalů (byly jimi Moldávie, Valašsko (rumunské), Sedmihradsko a Krymský chanát) dostává začátkem května k Bělehradu a o necelé 3 měsíce později, 14. července, již jeho vojáci obléhají Vídeň. Společnost mu dělají také kuruci, protihabsburští rebelanti Imricha Tököliho, jenž se prohlásil za knížete Horních Uher, čímž oslabil největšího císařova spojence, uherského Paula Eszterházyho, jehož rod na vlastní náklady po léta odrážel nájezdy tureckých hord.

Morava byla v bitvě o Vídeň předpolím, na němž se postupně všechna vojska prostřídala. Ačkoliv byla chráněna o mnoho lépe než v předchozích dvou desítkách let, její města již byla vybavena vojenskými posádkami, opevněna hradbami a při uherské hranici byla střežena portáši, přesto se kurucké a tatarské oddíly dostaly až na jihovýchodní Moravu, kde drancovaly města - Valašské Klobouky, Břeclav, Lednici, Uherské Hradiště, Jičín a Uherský Brod.¹³

Byli právě to kuručtí vojáci pod vedením Adama Petneházyho a Paula Révaie z Beckova, jež po páté hodině ráno 16. července prolomili městské brány Uherského Brodu a začali rabovat a vraždit.¹⁴

¹² Občanské sdružení Uherskobrodští patrioti. [online]. [cit. 2014-07-22]. Dostupné z: http://patrioti.ub.cz/?page_id=864

¹³ KUČEROVÁ, L., Toho času velikej strach v zemi byl. Morava v tureckém ohrožení (1605-1683). Č. Bud., 2008. diplomová práce (Mgr.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUĎEJOVICÍCH. Pedagogická fakulta, s. 37.

¹⁴ KAUFMANN, Die Verheerung von Ungarisch Brod, část 1, s. 272.

Ztráty byly strašlivé. Rebelové nejprve zpustošili předměstí a hřebčín v Lipovém dvoře, jenž byl založen Lvem Vilémem z Kounic. Když se vzbouřencům nepodařilo projít přes jižní Nivnickou bránu, přešli k severnímu opevnění, kde pronikli do města skrze její Zámecké brány. Rebelanti nejprve zamířili k městským branám, kde pozabíjeli měšťanstvo dosud bránící hradby, poté co otevřely všechny brány města, pustili se do neřízené plenění, pálení a mordování. Rabovali domy, kostely a dokonce i hroby, brali vše cenné. Muže, ženy i děti chytali, mučili a zabíjeli. Kněze z kláštera ztloukli. Zcela zničen zůstal dominikánský klášter, farní kostel svatého Jana Křtitele s farou, špitál, radnice a mnoho měšťanských domů. Celá třetina zástavby padla popelem. Ti, co masakrování přežili, bylo jich snad jen okolo 30 osob, se odebrali do Hradiště nebo do okolních lesů. Těla zabitých byla pohřbena v hromadných hrobech při kostelech, významných měšťanů pak v klášterních kryptách.¹⁵

Podle kronikáře Václava Letochy bylo povražděno 168 křesťanských a 200 židovských obyvatel města.

Mezi nešťastnými oběťmi drancování byl významný rabín a kabalista, Nathan Nata Hannover, v jidiš textu vzpomínaný jako první ze jmenovaných. Z křesťanské obce to potom byli například zámecký hejtman Václav Čerňák¹⁶, měšťanský děkan Václav Halámek, purkmistr Václav Manšvet, který byl s'atý v kanceláři, rychtář Mikuláš Šnejperk a radní Jiří Benedikt.¹⁷

Materiální škody byly následně odhadnuty komisí určenou k tomuto účelu moravskými zemskými stavy na sumu 136 416 zlatých 33 krejcary.¹⁸

¹⁵ KUČEROVÁ, L., Toho času velikej strach v zemi byl. Morava v tureckém ohrožení (1605-1683). Č. Bud., 2008. diplomová práce (Mgr.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Pedagogická fakulta, s. 37

¹⁶ Čerňákovi je připisován podíl viny za nedostatečnou obranu města. Kdyby se nespolehal při obraně zámku na poddané, kteří o město neměli zájem a před rebeli prakticky hned utekli, ale raději na měšťany, kteří chránili své vlastní domovy, pravděpodobně by nepřítel ani jednou z městských bran nedokázal projít a Uherský Brod by tak nepadl. KUČEROVÁ, L., Toho času velikej strach v zemi byl. Morava v tureckém ohrožení (1605-1683). Č. Bud., 2008. diplomová práce (Mgr.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Pedagogická fakulta, s. 31

¹⁷ KUČERA, J., *Paměti král. [i.e. královského] města Uh. [i.e. Uherského] Brodu*, Brno 1903, s. 300-307.

¹⁸ KUČEROVÁ, L., Toho času velikej strach v zemi byl. Morava v tureckém ohrožení (1605-1683). Č. Bud., 2008. diplomová práce (Mgr.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Pedagogická fakulta, s. 31.

Masakr v Uherském Brodě donutil mnoho Židů k úniku více na sever od obléhané Vídně, do Horních Uher, kde zakládají nové komunity jako Trenčín, Čachtice, Vrbové, Beckov či Nové Město n. Váhem. Židovská obec v Uherském Brodě však nezůstala opuštěná, naopak její populace v dalších letech hojně narůstala a její dceřiné obce jí byly ještě po dalších 50 let podřízeny. Později v témže roce vydal císař Leopold I. na žádost Andrease Kounice, pána v Uherském Brodě, dokument datovaný k 16. listopadu 1684, jenž deklaroval, že má být Židům v Uherském Brodě vrácen veškerý majetek, který jim byl sebrán.¹⁹

2.5. Obnova Uherského Brodu v 18. století

Ač by se mohlo zdát, neznamenaly tyto události úplnou zkázu Uherského Brodu. Z počátku díky daňovým úlevám, ale především díky vedení tehdejšího primátora Pavla Hájka a také městského zástupce a kronikáře Václava Letochy, začalo město počátkem 18. století opět hospodářsky prosperovat a vzkvétat. Pouhých dvacet let po událostech byl položen základní kámen nové radnice, a to na místě domu, jejž městu prodal Dominik Ondřej z Kounic. Radniční věž byla hodinářem Františkem Langem dozdobena o hodinový ciferník, jehož čtvrt hodinový cimbál na sobě nese zbožné přání měšťanů „Pax ConCorDet VrbeM – Mír at' se vznáší nad městem“.²⁰ Později byly hodiny doplněny sochou Černého Janka, který zvoní vždy minutu před uplynutím celé. Má být vzpomínkou kuruckého obléhání v letech 1704 až 1707.

Ani 18. století tedy nepřináší městu úlevu. Když konečně odtáhnou kurucká vojska, je město roku 1715 přepadeno morovou nákazou. Polovina století přivádí na uherskobrodsko pruská vojska, aby je pro změnu vystřídala nákaza cholery. Přes všechny tyto útrapy je ve městě postaven tak zvaný Nadační dům, útulek pro staré a zchudlé měšťany, v letech 1717-1733 byl vystavěn barokní chrám Neposkvrněného početí Panny Marie podle návrhu italského architekta Domenica Martineliho. Na místě staré radnice zbourané roku 1717 byla postavena barokní kašna se sv. Floriánkem podle návrhu Josefa Antonína Winterhaltera. Jeho díla tvoří spolu se sochařem Benediktem

¹⁹ Svr. Bernát Mandl, *Magyar-Zsidó Oklevéltár*, sv. 2, Budapest, 1937, s. 485.

²⁰ KUČERA, J., *Paměti král. [i.e. královského] města Uh. [i.e. Uherského] Brodu*, Brno 1903, s. 11.

Telčikem výzdobou klášterního kostela z roku 1756. V roce 1785 byl na horním náměstí vztyčen barokní Mariánský sloup.²¹

V roce 1717 nebo 1767 byla vystavěna nová synagoga podle vzoru jedné z amsterdamských synagog.²² Židovská obec tehdy čítala 241 rodin, tedy cca 936 osob.

3. Jidiš elegie o zkáze Uherského Brodu

3.1. Sociální struktura židovské obce v Uherském Brodě podle seznamu mučedníků

David Kaufmann ve své studii shrnuje obsah soudobého německého dokumentu, který popisuje zpustošení, jehož se dopustily kurucké oddíly v Uherském Brodě. Podle tohoto zdroje bylo v Židovské ulici (*Judengasse*) podpáleno 56 domů. Stejný pramen udává 57 obětí (většinou beze jména), které Kuruci oloupili a zavraždili, a přidává lakonickou poznámku o dalších 56 osobách – mužích, ženách a dětech – které byly zavražděny, ale nikoli oloupeny, pravděpodobně proto, že neměly žádný majetek, který by bylo možné jim vzít.²³

Tento dokument je zřejmě tím nejdůvěryhodnějším, který máme k dispozici. Podle něj by tedy celkový počet obětí na životech byl 113 osob.²⁴ Je obtížné stanovit, jak velká byla část židovských obyvatel v Uherském Brodě, kteří přišli o život; náš

²¹ Občanské sdružení Uherskobrodští patrioti. [online]. [cit. 2014-07-22]. Dostupné z: http://patrioti.ub.cz/?page_id=864

²² *Stará synagoga* stávala v původním židovském osídlení na JV předměstí. Zděná budova neznámého stáří byla zbořena v prvních letech 18. století. FIEDLER, *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, Sefer, Praha 1992, s.133.

²³ KAUFMANN, D., Die Verheerung von Ungarisch Brod durch den Kuruzzenüberfall vom 14. Juli 1683, in *Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums*, 37 (1893), s. 274 a 278-280.

²⁴ Další soudobý pramen zmiňuje 168 křesťanských a 200 židovských obětí, srv. KAUFMANN, *tamtéž*, s. 320. Frankl-Grünn udává na s. 15 své studie počet 103 židovských obětí, ale na následující straně pojednává o 300 židovských obětech. Tyto údaje jsou pravděpodobně tiskařskými chybami (103 namísto Kaufmannových 113, a 300 namísto 200, zmíněných v jiném zdroji). Srv. FRANKL-GRÜNN, A., *Geschichte der Juden in Ungarisch-Brod*, M. Waizner, Wien 1905, s. 15-16.

intuitivní odhad je, že oněch 113 obětí tvořilo něco mezi 20 a 30 % tamější židovské obce.²⁵

Je pravděpodobné, že majetným osobám a mužům je v popisu obětí věnována větší pozornost než ostatním. Jménem známe 37 obětí, a ve 28 případech je možné určit i jejich zaměstnání (srv. tabulka níže). Všichni jmenovaní byli dospělí muži; je však třeba mít na paměti, že mnohými oběťmi byly ženy a děti.

Mezi zaměstnance židovské obce patřilo 10,5 % obětí (rabíni, učitelé, osoby pečující o chod synagogy). Dalších 7,9 % tvořili úspěšní obchodníci; dva z nich náleželi k vedení obce²⁶ o při spravování záležitostí obce měli rozhodující slovo. Tito obchodníci patřili k „laické elitě“ židovské obce, která ovládala její život.²⁷ Další skupina 5,9% obětí se od zbytku obyvatel lišila tím, že její členové vykonávali relativně prestižní řemesla (krejčí, lékař, hudebník atd.). Mnohé z nejmenovaných mužských obětí pravděpodobně provozovaly obchod na nízké úrovni (podomní prodej), stejně jako většina moravských Židů v té době.²⁸

<i>zaměstnání</i>	<i>počet</i>	<i>Jméno</i>	<i>procent</i> <i>(celek: 113 osob)</i>
Rabíni	4	Natan Hannover, Abraham Dajan, Moše Gold, Mordechaj Gold	3,5 %
Učitel	2	Jekutiel, Rizik	1,7 %
Výpomocný zaměstnanec v synagoze (kantor, šames)	6	kantor: Ejzik, Mojžíš, Ejzik, šames: Volf, Libele, Libele	5,3 %

²⁵ Ještě v roce 1844 neměl Uherský Brod více než 816 židovských obyvatel. Srv. KOUŘIL, M., K počtu židů v olomoucké arcidiecézi v r. 1844, in XXVI. Mikulovské symposium: Moravští Židé v rakousko-uherské monarchii (1780-1918), Mikulov 2000, s. 216.

²⁶ Srv. KAUFMANN, *tamtéž*, s. 324.

²⁷ Srv. úvod k této knize od Tamáse Visiho.

²⁸ Srv. KOČMAN, P., Mezi vrchností, křesťany a vlastní obcí – Prostor k životu a podnikání v 17. století na několika příkladech z jihomoravských židovských obcí, in TEUFEL, H., KOČMAN, P., CERMANOVÁ, I., (ed.), *Judaica Bohemiae*, XLVI – *Supplementum: Individuum und Gemeinde: Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien*, Židovské muzeum v Praze – Společnost pro dějiny Židů v ČR, Praha – Brno 2011, s. 293-313, zde s. 307-309.

Obchodník	9	Josef Kohen, Meir Kohen, Volf Viner, Jakov Glazer, Lev Kfilit, Ejzik Iserles, gabaj cedoke: Abraham Reinetz, Mordechaj Nash, Ejzik Gabaj	7,9 %
Řezník	2	Baruch Moše Mireles, Berman Josel	1,7 %
Krejčí	1	Volf	0,8 %
Lékař	3	Ješaj, Chajim, Zunle Kohen	2,6 %
Muzikant	1	Abraham Klezmer	0,8 %

3.2. Velká zkáza, která postihla svatou obec Uherský Brod²⁹

1.

חורבן גדול שהיה בק"ק אונגריש ברודא

Khurben gódel shehaya bekehile hadoshe Ungarish Brod

Velká zkáza, která postihla svatou obec Uherský Brod

ערט³⁰ מיר צו רבותינו לעבין וואס איך ווער דא זאגן.

[Ert mir tsu, raboseynu leben vos ikh ver do zogn.]

Poslechněte si, vážení, co vám chci vyprávět.

אויף דער ברודער גזירה זאל מין טאן וויינן און קלאגן. וואז ור איין צרה איז דא שען. וואס מיר מיט אונזרי אויגן האבין לעדר³¹ גיזעהן:

[Af der bruder gezeyre zol men ton veynen un klogen. Vaz for eyn tsore iz do (ge)shen.

Vos mir mit unzre oygn hobn ledr gezehn.]

²⁹ Vydáno v edici Judaica Olomucensia - VISI, T., KRAPPMANN, M., DREXLEROVÁ, A., Vybrané hebrejské a jidiš prameny k dějinám Židů na Moravě: středověk a raný novověk. Ed. Judaica Olomucensia, sv. 5, Univerzita Palackého, Olomouc 2013

³⁰ Hört (Kaufmann).

³¹ Leider (Kaufmann).

Nad Brodským neštěstím³² má se plakat a naříkat. Co za hrůzu se tu stalo. Co jsme bohužel na vlastní oči spatřili.

אללי לנו כי חטאנו

[Alali lanu ki khatenu,]

Běda nám, protože jsme zhřešili.

ך' תמוז איין פאר שעות אויף דען טאג איז דער עולם גווארן גאר צאג. דר פקיד האט קיין וועלין לאזין אויף דער שטאט. עז הוט קיינער ניט קענין געבן קיין ראט:

[kof tamuz eyn par shoes af den tog iz der oylem gevorn gor tsog. Der pakid hot keyn velen lozen oyf der shtot. Ez hot keyner nit kenen gebn keyn rot.]

20. dne měsíce tamuzu³³ byl za několik hodin celý svět zničen. Velitel³⁴ neměl nikoho vpustit do města. Nebyl nikdo, kdo by poradil.

א"ל"כ"ח. ³⁵

[a. l. c. kh.]

Běda nám, protože jsme zhřešili.

הגאון הגדול מרינו רב ר' נטע אין דר גנצי וועלט איז ניט זיין גלייכן. הוט זיח דאז ערשטי מאל לדר ניט קענין אנטווייכן. און האט אים לאדר דער שאסין אין קאפ גיטראפן:

[Hagaon hagadol moreynu reb rabi Note , in der gantse velt iz nit zeyn gleykhn hot zikh doz ershte mol leder nit kenen antveykhn. Un hot im leder der shosen, in kop getroffen.]

³² V jidiš: „gezejre“, hebrejsky *gezera*, nařízení proti Židům. V jidiš nese význam i jako antisemitský výnos, pogrom, neštěstí apod. Spojení *broder* (či *bruder*) *gezejre* by teoreticky mohlo být čteno rovněž jako „bratrovo neštěstí“, tato interpretace je ovšem v daném kontextu nepravděpodobná.

³³ Tj. 14. července 1683.

³⁴ Jeden ze tří velitelů kuruckých povstalců – Dávid Petneházy, Ádám Rácz de Galgo či Pál Révai. Srv. KAUFMANN, D., „Die Verheerung von Ungarisch Brod durch den Kuruzzenüberfall vom 14. Juli 1683“, in *Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums*, 37 (1893), s. 272. Může zde být ovšem rovněž odkazováno na starostu Uherského Brodu, který zavřel bránu oddělující židovskou čtvrť od zbytku města, aby zabránil Židům v útěku. Srv. NÜRNBERGER, K., „Geschichte der Juden in Ung. Brod“, in GOLD, H. (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*, Jüd. Buch. Kunstverl., Brünn 1929, s. 550.

³⁵ א"ל"כ"ח = אללי לנו כי חטאנו funguje jako refrén.

*Velký gaon,³⁶ náš učitel Note,³⁷ v celém světě mu není rovno, poprvé bohužel
neunikl. Bohužel ho zastřelili, trefili do hlavy.*

אוי לנו כי הטאנו

[Oy lanu ki khataynu,]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

צו אלר לייא נדבות אין דער וועלט. איז איבראל זיין געלט. פון זיין תורה ומעשים קען מין ניט אלש דר
שרייבען ווי זאלין מיר ניט צער טרייבען:

[tsu aler nadeyves in der velt, iz iberall zeyn gelt. Fun zeyn toyre umaysim ken men nit
als der shreyben, vi zolen mir nit tsertreybn.]

*Byl velmi štědrý v udělování almužen. O jeho vzdělanosti a skutcích nemůžeme
všechno napsat, abychom nepřeháněli.*

א"ל"כ"ח'

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

ווי אים זיין נשמה איז אויז גינגיגן האבין אים מוזין דיא לייט די הנט גילנגן. דז זיא וועלין טאן צי קבורה.

³⁶ Tj. vynikající učenec.

³⁷ Note Hanover (Nathan ben Moses Hannover) pocházel z Ostrohu v centru Volhynie, odtud však musel prchnout v důsledku pogromů, jež doprovázely kozáckou vzpouru Bohdana Chmelnického na Ukrajině a v Polsku v letech 1648 až 1657. Nathan pak několik let procházel přes Polsko, Německo a Nizozemí, až v roce 1653 prvně přišel do Benátek, kde rok studoval u Davida Valenzina. Benátky na rok opustil a vrátil se spolu s kabalistou Nathanem Spirou, aby docházel do školy významných bratrů Daniela a Abrahama Moniových a těšil se zde z přítomnosti a učení kabalistů a znalců Talmudu jako Samuel Aboab, Moses Zacuto a Benjamin Levi ze Safedu.³⁷ V roce 1659 zde vydává knihu Jeven mecula (Žalm 69, 3), popisující tragédii chmelnických pogromů. O rok později publikuje v Praze knihu Safa barura (Jasný jazyk), hebrejsko-německo-latinsko-italskou konverzaci a příručku pro cestovatele, v roce 1662 vydává sbírku tikun chatot³⁷ a kabalistických rituálů luriánské školy, Šaarej Cion (Brány Siónu). V témže roce dostává nabídku vést bet din a ješivu ve městě Jasy, které se pak stalo součástí turecké provincie. Pobývá zde i v roce mesiáše, 1666, kdy se podle šabatiánského hnutí měl zjevit Vykupitel. Je jedním z podepsaných v dopise, jenž směřoval do Litvy, aby vypovídal o této události. Po deseti letech strávených v rumunském Valašsku odchází do Uherského Brodu, kde se stává nejvýznamnějším představitelem tamní židovské obce, učitelem a soudcem. Encyclopaedia Judaica 8 (ed. Fred Skolnik). Thomson – Gale, Detroit 2007, s. 326–327.

אולי וורט זיין מיטה זיין איין כפרה:

[Vi im zeyn neshome iz oyz gegangen, hoben im muzn di leyt di hant gelangen, daz zi velen ton tsi kevure. Ulaj vert zeyn mise zeyn a kapoyre,]

Jak jeho duše odešla, museli mu lidé podat ruku, že mu vypraví pohřeb. Snad bude jeho smrt odčiněna.

אוי לנו כי חטאנו.

[oy lanu ki khateynu.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

ר' אברהם דיין אויז דר קהלה הוט גילערנט איין גרושה פלה.³⁸ מין הוט אים טאן זיין קאפ אפ שלאגין:

ווי זאל מין אויף זוא איין צרה ניט ווייגן און קלאגין:

[Reb Avrom, dayen oyz der kehile, hot gelernt eyn grose pele. Men hot im ton zeyn kop op shlogen.

Vi zol men af zo eyn tsore nit veynen un klogen?]

Panu Abrahamovi, obecnímu dajanovi,³⁹ úžasnému učiteli, usekli mu hlavu.

Jak by se nad takovým neštěstím nemělo plakat a lamentovat?

א"ל"כ"ח

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

תורה האט ער גלערנט יום ולילה אל זא זיס. דר נאך האבין זיא אין גיבראטן אן איינם שפיס. זיין לייב צי

הויט אין צי שדאכין

ליבר גוט טו דאז ניט לאזין אום גראכין:

[Toyre hot er gelernt yom velayla al zo sis. Der nokh hoben zi in gebrokht an einem

shpiz. Zeyn leyb tsu hoyt un tsu shdokhen,

liber got tu doz nit lozen um gerokhen.]

Tóru se učil ve dne v noci, tak sladce. Pak ho usmažili na špízu. Jeho tělo stáhli

³⁸ Wunder (Kaufmann).

³⁹ Tj. soudce, člen soudního dvora.

*z kůže a rozpíchali,
milý Bože, nenech to nesplaceno!*

מרינו רב ר' משה ר' מרדכי גאלדש מוז מין אָך געדענקין: ליבר גוט טו עס ניט שענקין זיין קאפ האבין זיא
אים אפ גישלאגין. ווי זאל מן אויף דר צרה ניט וויינן אונ⁴⁰ קלאגין:

[Moreynu rav r. Moshe, rev Mordekhay Goldzs muz men okh gedanken. Liber got, tu es
nit shenken, zeyn kop haben zi im oppeshlogen. Vi zol men af der tsore nit veynen un
klogen.]

*Na našeho učitele rabi Mošeho a rabi Mordechaje Golda musíme také
vzpomenout. Milý Bože, nedaruj jim to, usekli mu hlavu.
Jak by se nad takovým neštěstím nemělo plakat a naříkat?*

אוי לנו כי חטאנו

[Oy lanu ki khataynu]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

מרינו הרב ר' אייזק חזן אונ זיין איידם און משה משורר אויף דער קהילה האבין געזונגין איין גרושה פלה
זיין ווארין דער ש(כט)[טכ]ין אין אירן קאפ גטראפין:

[moreynu harav r. Eyzik khozen und zeyn eydem un Moshe meshorer af der kehile
hoben gezungen, eyn grose pele zeyn voren dershtokhn in irn kop getrofn.]

*Náš učitel, rabi Ejzik, chazan,⁴¹ a jeho zeť Mojžíš, zpěvák, zpívali na obci, říkalo
se, že zázračně – byli zabodnuti, trefili se jim do hlavy.*

א"ל"כ"ה'

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

ר' אברהם רייניץ איז כל ימיו איין גבי צדקה גיוועזן. איז ליידר אָך דען טוט ניט ווארין גינעוין.⁴² הונדרט
רייכס טאלר הוט ער זי טאן געבין. מוז דאך קומן אום זיין לעבין:

⁴⁰ *un* – spojka „a“ – je v textu často používána v této nezvyklé formě.

⁴¹ Tj. kantor, muž, který vede společné modlitby v synagoze.

⁴² Entnommen (Kaufmann).

ר' יוסף כהן ובנו מאיר כהן אלה דרייא. זיינא ליידר דען טוט ניט ווארין פרייא פינף הונדרט גילדן זיא
גינומן. און איז פֿארט אום זיין לעבין קומן:

[R. Avrom Reynts iz kol yomav eyn gabe tsedoke geven. Iz leyder akh den toyt nit
voren genuen. Hundert reykhs taler hot er ton geben, muz dokh kumen um zeyn leben.
R. Yosef Kahan vebeno Meyr Kahan, ale drei, zeyne leyder den tot not voren frey. Finf
hundert gildn zi genumen, un iz fort um zeyn leben kumen]

*Pan Abraham Reinetz⁴³ byl po všechny své dny správcem milodarů.⁴⁴ Také
bohužel smrti neunikl. Sto říšských tolarů dal a přece musel přijít o život.*

*Pan Josef Kohen a jeho syn Meir Kohen, všichni tři, žel smrti nebyli ušetřeni.
Pět set guldenů si od nich vzali a přece přišli o život.*

א'ל'כ'ה'

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

ר' יקותיאל מלמד און ר' איצק האבין גאר ערנעשט טאן קנעלין. און קיין עוסק מצוה האבין נישט טאן פעלין.
מען הוט זיי ליידר אלי צווייא גישחט.
ווער העט אויף די גזרה גיטרֶכט:⁴⁵

[R. Jekutiel melamed un r. Itsik hoben gor ernst ton knelen un keyn osek mitsve hoben
nisht ton felen.

Men hot zey leyder ale tsvey geskhekht.

Ver het af di gezeyre getrokht.]

Pan Jekutiel, učitel, a pan Ejzik, tak skvěle učili a na dobré skutky nezapomínali.

Oba je bohužel zamordovali.

Kdo by býval na takové neštěstí pomyslel.

אוי לנו כי חטאנו

[Oy lanu ki khataynu,]

⁴³ Příjmení naznačující původ z Hranic na Moravě, německy Mährisch Weisskirchen.

⁴⁴ *Gabaj cedaka*, tedy výběrčí daní a poplatků, pokladník a správce synagogy. Velmi vážná
úloha v židovské obci, kterou mohla vykonávat jediné důvěryhodná osoba.

⁴⁵ *Getrachtet = gedacht (Kaufmann).*

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

ר' איצק חזן אונ ר' וואלף שמש די בידר,⁴⁶ וויא האט מאן זיא צוהקט אירה גלידר. פיל לייט זיין גלייך גוועזן אין דר שול. די רעבלר⁴⁷ זיין איברל גוועזן פול:

[r. Itsik Khozn un r. Volf Shemesh, die bieder, vi hot man zi tsuhakt ire glider. Fil leyt zeyn gleykh gevezn in der shul. Di rebler zeyn iberl gevezen ful.]

Pan Ejzik, chazan, a pan Volf, šámes,⁴⁸ počestní muži, rozsekali jim údy napadrť. Mnoho lidí bylo také v synagoze. Ti rebelové⁴⁹ ale byli úplně všude.

א'ל'כ'ה'

[a. l. c. hk.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

ישעי בלבירר אונ חיים בלבֿערר זיין אך גיווארן גשלאגין טוט.

[Yoshua Ballbirer un Khaym Balbirer zeyn akh gevorn geshlogen tot.]

Ješaju, felčara,⁵⁰ a Chajima, felčara, také ubili k smrti.

אך אונ ווי⁵¹ די ביטרה נוט.

גרואסי מומחין זיין זי גוועזן.

ויל לייט דארך זיין ווארין גענעזן

[Akh un ve di bitre not.

Grose mumekhin zeyn zi gevezen.

Fil leyt dorkh zey zen voren genezen.]

Ach ouvej, hořké zoufalství.

Velcí znalci to byli.

⁴⁶ Die Biedern (Kaufmann).

⁴⁷ Rebellen (Kaufmann).

⁴⁸ Hebrejsky *šamaš*, pomocník nebo zřízenec v synagoze. Jedná se o placenou funkci židovské obce. Někdy plnil také funkci obecního tajemníka, hrobníka, úředníka pohřebního bratrstva či výběrčího poplatků.

⁴⁹ Myšleno kuruci, maďarští vzbouřenci proti habsburskému císaři.

⁵⁰ Lexém *balbirer* od slova „barbier“ (od francouzského la barbe – vousy), tedy lazebník, holič, který měl v té době většinou také funkci ranhojiče.

⁵¹ Ach und Weh (Kaufmann).

Mnoho lidí se díky nim uzdravilo.

א'ל'כ'ה'

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

ר' מרדכי נש איז כל ימיו גבי צדקה גוועזין. איז אך ב"ה⁵² די גזירה ניט ווארין גנעזין. מען האט אים דער שאסין. אין זיין הארצין גטראפין:

[R. Mordekhay Nes iz kol yomiv gabe tsedoke gezeven. Iz akh borukh hashem di gezeyre nit voren genezen. Men hot im dershosen, in zeyn hartsen getroffen.]

Pan Mordechaj Naš⁵³ vykonával po všechny své dny funkci správce milodarů.

Také on, kvůli našim mnohým hříchům, to neštěstí nepřežil. Zastřelili ho, trefili přímo do srdce.

אוי לנו כי חטאנו.

[Oy lanu ki khataynu.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

ווער דיא גרוש גזירה האט טאן צי שויאן. וויא מין דיא ס"ת⁵⁴ האט טאן צי שניידן אונ צי הויטן. זיא האבין אלה קריעה גריסן. און פיל טאגין קיינם ניט גילסט צי עסין איין ביס[ן]:

[Ver di gros gezeyre hot ton tsu shouen, vi men di sefer toyre hot ton tsu shneydn un tsu hoytn. Zi hobn ale krie gerisn. Un fil togen keynem nit gelust tsu esen eyn bisn.]

Kdo to veliké neštěstí viděl, když svitky Tóry rozstříhali a rozervali, ti si natrhli šaty na znamení smutku a po dlouhé dny neměl nikdo ani pomyšlení na jídlo.

אוי לנו כי חטאנו.

[Oy lanu ki khataynu.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

⁵² בעוונותינו הרבים = ב"ה - kvůli našim mnohým hříchům.

⁵³ Na "Š je hebrejskou zkratkou pro Nikolsburg, tedy město Mikulov. Rozšířené jméno také v podobě Našer, tj. pocházející z Mikulova.

⁵⁴ ספר תורה = ס"ת – svitek Tóry.

איין יונגן האבין זיא גיפנגן מיט דיא פיס האבין זייא אין קפאר⁵⁵ גהנגין. זיין בויך האבין זיא אין אויף
גשניטן. האט ניט געאלפֿין זיין וויינן אונ ביטן:

[Eyn yungn haben zi gefangen mit di fis haben zey in kapor gehangen. Zeyn boykh
hoben zi in afgeschnitn, Hot nit geholfen zeyn veynen un bitn.]

*Chytili jednoho chlapce a pověsili ho nohama vzhůru. Rozřízli mu břicho,
nepomohl mu jeho pláč a prosby.*

א'ל'כ'ה

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

זיין לונג אונ לעבר האבין זייא אים גנומן ארויס. דער מיט גלאפֿין פֿין הויז צו הויז. זי האבין געטאן שפאטין
און לאכֿין. ער איז כשר טוטן אים אין זלץ מכן.

[zeyn lanu un leber hoben zeim genumn aroys. Der mit gelofen fun hoyz tsu hoyz. Zi
hoben geton shpoten und lakhen: er iz kosher, tutst in in zults makhen.]

*A játra a plíce mu vytrhli. S nimi pak běhali od domu k domu. Smáli se a
žertovali: „Je košer, dejte ho do sulcu.“*

א'ל'כ'ה

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

פֿיל חתנים זיין אום גקומן. ווען זיא גלייך זייער געלט האבין גינומן. וואס זאלין מיר רידן אדר שפרעכֿין.
וואס דא גוועזן זיין פֿר איבלה זכֿין:

[Fil khosenim zeynen umgekumen, ven zi gleykh zeyer gelt hoben genumn.

Vos zolen mir redn oder shprekhen... Vos do gevezn zeynen far ible zakhen.]

*Mnoho ženichů zahynulo, i když si od nich vzali peníze. Co bychom měli vyprávět či
povídat. Co se tam událo za odporné věci.*

אוי לנו כי חטאנו.

⁵⁵ Empor (Kaufmann).

[Oy lanu ki khataynu.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

פיל לייט זיינה פון דיא עפטייא אראב גישפרונגין און האבין אירה גלידר צי בראַכִין. העטין ליבר גזעהן מען
העט זיא דר שדאכִין.
אך גאט לאז ניט אום גירכִין:

[Fil leyt zeyne fun di eptey arop geshprungen un hoben ire glider tsu brokhen. Heten
liber gezehn, men het zi der shdokhen.

Akh Got, loz nit um gerekhen.]

*Mnoho lidí skočilo z opatství a polámalo si údy. Bylo by snad lepší vidět je
probodnuté.*

Ach Bože, nenech to bez trestu!

א'ל'כ'ה'

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

איין אישה קינדבעטערין פון דרייא טאג איז גישפרונגין פֿון דער פשטייא. זיינה איר נאך גלאפין רעבלר צווייא
דרייא. בייא דן טאר האבין זייא זיא דער שלאגין.
וויא זאל מין ניט וויינן אונ לאגין:

[Eyn ishe, kindbeterin fun drey tog, iz geshprungen fun der pasteey. Zeyne ir nokh
gelofen rebler tsvey, drey. Bey den tor hoben zey zi dershlogen.

Vi zol men nit veynen un klogen.]

Jedna žena, teprve třetí den v šestinedělí, skočila z bašty. Běželi za ní rebelové, dva, tři.

U brány ji ubili.

Jak by se nemělo plakat a naříkat?

אוי לנו כי חטאנו.

[Oy lanu ki khataynu.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

מיר האבין גמיינט מיר זיינה שון פֿר דר צרה אנטרונין. ערשט האבין אונז דיא פֿוסגיער⁵⁶ איבר ניס גיפונין.

האט זיא לאדר קיינר קענין אנטרונין. אלז דר שלאגין וואז זיא האבין גיפונין אויף ביזן אונ אויף רינן:

[Mir hoben gemeynt, mir zeyne shon fun der tsoore antrunen. Erst hoben unz di fusingeyer iber neyes gefunen. Hot zi leyder keyner kenen antrunen. Alz der shlogen, vu zi haben gefunen af bedn un af renen.]

Mysleli jsme, že už jsme té hrůze unikli. A tu nás znovu pěšáci našli. Nikdo jim bohužel neunikl. Všechny pobili, jež našli na postelích i na útěku.

אוי לנו כי חטאנו.

[Oy lanu ki khataynu.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

דיא אנדריין האבין ארגיר אַז דיא ערשטין גיטאן. זיא האבין נאר גיזוכט וואז האבין גפונין איין יונגין אדר

איין מאן. ווער גלייך געלט אונ גוט הוט טאן געבין. האבין זיא פארט⁵⁷ קיין⁵⁸ גשענקג דאז לעבין:

[Di anderen hobn erger az di erstn geton. Di hoben nor gezukht, voz haben gefunen eyn yungen oder eyn man. Ver gleykh gelt un gut hot ton geben, haben zi fort keyn geshenk doz leben.]

Ti druzí řádili huř než ti první. Nepřestávali hledat, až našli chlapce nebo muže. I když jim dali hned peníze a majetek, přece jim nedarovali život.

אוי לנו כי חטאנו.

[Oy lanu ki khataynu.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

קצבים ברוך משה מירלש בערמן יוזל ליבלה שמשות וואלף חייט ובנו בער לוטאר⁵⁹ בני הקהלה זיין אום

קומן גאר פיל.

דאז בלוט האט לאדר טאן רינין אז⁶⁰ וושר אויף דר מיל.

דיא אנדריין קאן איך ניט אלס זאגין. וואז ניט זיין ווארין בגראבין:

⁵⁶ Fussgänger (Kaufmann).

⁵⁷ Fort = dennoch (Kaufmann).

⁵⁸ Keinem (Kaufmann).

⁵⁹ Lauter (Kaufmann).

⁶⁰ Wie (Kaufmann).

[Katsavim barukh Moshe Mireles, Berman Yozl, Libele Shemeshet, Volf Kheytt ubeno ber, lauter beney hakehile, zeyn um kumn gor fil.

Doz blut hot leyder ton rinen az vaser af der mil.

Di andren kan ikh nit als zogen, vos nit zeyn voren begraben.]

Řezníci, Baruch Moše Mireles a Berman Josel, Libele, šámes, Volf, krejčí, a jeho syn Ber, samí členové obce, mnoho přišlo jich o život.

Krev se žel řinula jako voda na mlýn.

Nemohu ani vyjmenovat všechny ostatní, kteří nebyli pohřbeni.

א'ל'כ'ה'

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

צו ר' הרש טעבלס אין דר שטוב האט מין פיל הרוגין גטראגין אריין. ניט דאז מאל גוועזן איין גרויס גשרייא און גרוס גוויין. דיא ביטרה גיווין איז גוויס גיגאנגין איין זיבטין הימל אריין:

[Tsu r. Hirsh Tevles in der shtub hot men fil harogen getrogen areyn. Git doz mal gevezn eyn groys geshrey un gros geveyn. Di bitre geveyn iz gevis gegangen in zibten himl areyn.]

K panu Hiršovi Tevelesovi do světnice nanosili mnoho mrtvých. Strhl se velký nářek a pláč. Ten hořký pláč dozajista vystoupal až do sedmého nebe.

אוי לנו כי חטאנו.

[Oy lanu ki khataynu.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

פיל קינדר מיט פאטר און מוטער זיין גיוועזן פאר בארגין. אז זאלין ניט ור מסרט⁶¹ ווערין זיין זי גיוועזן אין גרוסי זארגין. די אייגנה מוטער⁶² האבין מוזין די קינדר מימית זיין. אך אונ וויי גישריעוון איבער די ביטרה פוין:

[Fil kinder mit fatr un mutr zeyn gevezn far bargeyn. Az zolen nit farmasert veren zeyn zi gevezn in grose zorgen. Di eygene muter hoben muzen di kindr memis zeyn.

⁶¹ Denuncirt (Kaufmann).

⁶² Die eigenen Mütter (Kaufmann).

Akh un vey geshrien iber di bitre peyn.]

Mnoho dětí, otců a matek sem přicházelo. Aby nebyli udáni, o to si dělali velké starosti.

Svoji vlastní matku musely děti zabít.

Ach a ouvej nad tím hořkým trápením.

אוי לנו כי הטאנו.

[Oy lanu ki khataynu.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

ויל נשים אונ בתולת האבין זי מאניס גיוועזין. ווען זיא האבין וועלין מיט דען לעבין ווערין גינעזין. פיל

האבין זיך טאן אין דר מיקוה טאן דער טרענקן.

ליבער גאט טוא זי דז ניט שענקן:

[Fil nashim und bsules hoben zi manes gevezn. Ven zi hoben velen mit den leben, veren genezen. Fil hoben zikh ton in der mikve ton der trenkn.

Liber got, tu zi daz nit shenken.]

Mnoho žen a panen znásilnili. Když to unesou, zase se zotaví. Mnoho se jich utopilo v mikvi.⁶³

Milý Bože, to jim nedaruj!

א'לכ'ה'

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

אין גרוס דער שרעקניס (און) [איז] אויף אנדרה קהילות גיפלין. זיינה אנטלאפין מיט אנדר אלן. מוזין

בע"וה⁶⁴ בדלות ווערין אונ' קענין זיך ניט דר נערין:

[Eyn gros dershrekenish un [iz] af andere kehiles gefalen. Zeyne antlofen mit anander alen. Muzen bevonoseynu horabim (?) bedales veren un kenen zikh nit der neren.]

Velký strach padl na ostatní obce. Všichni společně uprchli. Musí teď kvůli našim mnohým hříchům žít v chudobě a nemohou se uživit.

⁶³ Mikve, doslova „sebrání, shromáždění vody“, je židovská rituální lázeň.

⁶⁴ בעוונותינו הרבים – kvůli našim mnohým hříchům.

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

פיל לייט זיינן אין די עו קעלרין גלאפין זיער לעבן צו דר קויקן.⁶⁵ זי הובין אבר מוזן פון דר שריפה דר שטיקן, פיל זיין צו הויט⁶⁶ גיוועזן אויף שטיקן. פיל זיין גלעגין עטל'י טאג אין ציקן:⁶⁷

[Fil leyt zeyn in den kelern gelofen zeyer lebn tsu der kvikn. Zi hoben ober muzn fun der sreyfe der shtikn, fil zeyn tsu hoyt gevezn af shtikn. Fil leyt zeyn gelegen etlikhe tog in tsikn.]

Mnoho lidí se uchýlilo do sklepů, aby si zachránili život. Nakonec se ale udusili v požáru, mnozí byli rozsekáni na kousky. Mnoho lidí leželo několik dní ve smrtelných křečích.

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

מורינע ורבינע מורינע הרב ואב"ד דקהילתנו הוט זי מאות זהו' טאן צו טראגין. זי האבין אים פֿארט און טערק(ט)[ש]⁶⁸ טאן שלאגין. דז ער אויף אלי פֿיר איז אוועק גיקראכֿין. ליבר גוט לאז דאז ניט אום גראכֿין:

[Moreynu urabeynu moreni harav veav beys din dikehilateynu hot zi meos ... ton stu tragen. Zi hoben im fort af terktsh ton shlogen, daz er af ale fir iz avek gekrokhen. Liber got, loz doz nit um gerokhen.]

Náš učitel, rabín a představený soudu v naší obci, jim dal sta zlatých. Oni ho ale přeci po turecku zbili,⁶⁹ že odlezl po čtyřech.

Milý Bože, nenech to bez trestu!

⁶⁵ Erquicken (Kaufmann).

⁶⁶ Zerhauen (Kaufmann).

⁶⁷ In Zügen = Todenkampf (Kaufmann).

⁶⁸ Auf türkisch? (Kaufmann).

⁶⁹ Bití do chodidel bylo způsobem tureckého trestu.

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

זונלה כהן הוט דייא חמישה אנשים אין איפש⁷⁰ פיל גוטץ גיטאן. און איז אך גיוועזן גאר איין ורומר מאן. מן
הוט אים דר שלאגין ור זינר טיר. נעבין אים זיין גילעגין נאך הרוגים דרייא ויר:

[Zunle Kohen hot deye khamishe anoshim in ipesh fil guts geton. Un iz akh gevezn gor
ayn frumer man. Men hot im der shlogen for zeyer tir. Neben im zeyn gelegen nokh
harogim drey, fir.]

*Zunle Kohen pomohl pěti lidem od moru.⁷¹ A byl to také velmi zbožný muž. Ubili ho
před jeho dveřmi. Vedle něj leželi ještě dva, tři, čtyři zabítí.*

א'ל'כ'ה

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

איין אישה הוט הונדרט גילדן גיהאט ור נינט⁷² אין איין קלייד. איז אין ברונה גשפרונגן איז אנטלאפין פון
די לייט.

דר מאן הוט ור מיינט ער וורט בשרמט⁷³ זיין. הוט (פר) ורמסרט זיין ווייב אך און וויא די ביטרה פייין:

[Eyn ishe hot hundred gildn gehot fer nent in eyn kleyd. Iz in brune geshprungen, iz
antlofen fun di leyt.

Der man hot far meynt, er vert bashirmt zeyn. Hot far masert zeyn veyb akh un vi di
bitre peyn.]

Jedna žena si do šatů zašila sto zlatých. Skočila do studny, aby unikla těm lidem.

Její muž si myslel, že se zachrání. Prozradil svou ženu, ó jaké hořké neštěstí.

אוי לנו כי חטאנו

[Oy lanu ki khataynu,]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

⁷⁰ עיפוש = Pest von 1681 (Kaufmann). V hebrejštině znamená spojení ipuš ha-avir „zkažený
vzduch“, jenž byl v hippokratovské medicíně pokládán za příčinu moru.

⁷¹ Téhož roku prošel Uherským Brodem mor, jenž si vyžádal 438 mrtvých.

⁷² Vernäht (Kaufmann).

⁷³ Beschirmt (Kaufmann).

אל דא זי פון איר האבין ווארין גיוואר, האבין זי ארויס גשלעבט בייא אירה האר. דאז געלט האבין זי איר
גינאמן אונ דר מאן איז (וראט) [וארט] אום זיין לעבין קומן:

[al do zi fun ir hoben voren gevorn, hoben zi arum geshlept bey ire hor. Doz gelt hoben zi
ir genumn un der man iz fort um zeyn leben kumn.]

*Jakmile se to dozvěděli, vytáhli ji ven za vlasy. Peníze jí vzali a ten muž stejně přišel o
život.*

א'ל'כ'ה'

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

פיל קינדר זיין צי טרעטין גווארין פון די ראט⁷⁴ וואס די מיטר הובין וואלין גילאוט. ווען זיא עס גלייך הופין
טאן צו שויען. הובין זי זיך גיפארעין צי טרויען:

[Fil kindr zeyn tsu treten gevoren fun di rot, vos di miter hoben volen gelozt. Ven zi es
gleykh hofen ton tsu shauen, hoben zi zikh geforkht tsu troyen.]

*Mnoho dětí, jež matky pustily, bylo rozšlapáno koňmi. Když se na to dívaly, hrůzou ani
truchlit nemohly.*

אוי לנו כי חטאנו.

[Oy lanu ki khataynu.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

ר' ליב קפילט הוט גרויס קונטשפֿט מיט שרים גיהט: איז אך גיווארן שו(ר) [ך] און מט. איין גנצין טאג איז
ער אין טראט⁷⁵ גילעגן אונ איז ור זי אנטרונן. צון אבינט הובין זי אים אום גיבראכט אז זי אים הובין
גיפונן:

[R. Lev Kfild hot groys kuntshaft mit sarim gehot. Iz akh gevorn shvakh un mat. Eyn
gantsen tog iz er in trat gelegn un iz far vey antrunen. Tsun ovent hoben zi im um
gebrakht az zi im hoben gefunen.]

*Pan Lev Kfild dělal velké obchody s panstvem. Ted' byl ale také zraněný a zesláblý. Celý
den ležel v obilí a unikl před nimi. K večeru ho ale zabili, jak jej našli.*

⁷⁴ Rosse? (Kaufmann).

⁷⁵ Getreide (Kaufmann).

אוי לנו כי חטאנו.

[Oy lanu ki khataynu.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

אברם כלעומר איז קומן איין פאר טאג דער ויר פון וין: ויל געלט אונ גוט הוט ער גיהט גוויין. זי הובין אים
אלי גינומן. איב ווערט⁷⁶ אום זיין לעבין גיקומן:

[Avrom Klezmer iz kumn eyn por tog der fir fun vin. Fil gelt un gut hot er gehat gevin.

Zi hoben im ale genumen, iz fort um zeyn leben gekumen.]

Abraham, muzikant, přišel několik dní předtím z Vídně. Ziskal (tam) mnoho peněz a majetku. Všechno mu vzali a ještě o život přišel.

א'ל'כ'ה'

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

יעקב גלאזר דער הוט איין איינציקן זון גיהט. איז גיווארן שוודך און מט. איין טאג דער ויר איז ער היים קומן
נאך זיין ווייב. דען אנדרין טאג הוט מן אים צי האקט זיין לייב:

[Yakov Glazer der hot eyn eyntsikn zun gehot. Iz gevorn shvakh un mat. Eyn tog der fir
iz er heym kumn nokh zeyn veyb, den anderen tog hot men im tsu hakt zeyn leyb.]

Jakov Glazer měl jediného syna. Byl raněný a zesláblý. Jeden den přišel domů ke své ženě a hned druhý den ho rozsekali.

א'ל'כ'ח:

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

ר' וואלף ווינר איז איין ערלכר מאן גיוועזן העט מעגין פֿירן איין לאנד. איז זיא אך קומן לאדר⁷⁷ אין דיא
הנט. וויל האב אונ גוט האבין זיא אים גינומן. איז דאך אום זיין לעבין קומן:

[R. Volf Viner iz eyn erlekher man gevezn, het megen firn eyn land. Iz zi akh kumen

⁷⁶ Fort (Kaufmann).

⁷⁷ Leider (Kaufmann).

leyder in di hant. Voyl , hob un gut hoben zi im genumen. Iz dokh um zeyn leben kumn.]

Pan Volf Viner byl upřímný muž, býval by chtěl spravovat pozemek. Také se jim, bohužel, dostal do rukou. Mnoho bohatství a majetku mu vzali. A přece přišel o život.

א'ל'כ'ה'

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

ליבלה שמשת האט זיבן קליינא קינדר גיהט. זיין ווייב און קינד האבין פֿאר דען פאטר שטרק טאן בעטין. זיין גיפֿלן צו פוס האבן די ראס לאזון אויף זיך טרעטין. האט ליידר ניט גיהאלפֿין איר וויינן און קלאגן. האבן אים דאך דער שלאגן:

[Libele Shemeshet hot sibn kleyne kindr gehot. Zeyn veyb un kind hoben far den fatr shtark ton beten. Zeyn gefaln tsu fus, hoben di ros lozn af zikh treten. Hot leyder nit geholfen ir veynen un klogen. Hobn im dokh der shlogn.]

Libele, šámes, měl sedm malých dětí. Jeho žena a děti za otce úpěnlivě prosily. Padly jim k nohám a nechaly se podupat koňmi. Bohužel nepomohl ani jejich pláč a nářek. Přeci ho zabili.

א'ל'כ'ה'

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

ר' מרדכי סג"ל האט מן גטאן שיר זיין הנט אב הויאן. איז איין צער גיוועזין אים אן צו שויאן. ברוך בן שמואל ברוך האט מן גטאן זיין פֿיס אב הקן. דער נאך זיין הלז אונ' נקין: ר' [א] יציק איסרלס איז גוועין גאר איין פֿרומר מאן. שווערי מיתות האבין זיא אים בעו"ה אן גטאן. דרייא מאל האבן זיא אים אין זיין קאפ אריין גשאסן. און זיינן פון אים איין וועק גילאפֿן:

[R. Mordekhay, sgan lakohen, hot men geton shir zeyn hant ob hoyen. Iz eyn tser gevezen im on tsu shauen.

Barukh Ben Shmuel barukh hot men geton zeyn fis ob hakn. Der nokh zeyn halz un naken.

R. Itsik Isroels iz geven gor eyn frumer man. Shvere mises hoben zi im bavonoseynu

horabim on geton. Drey mol hobn zi im in zeyn kop areyn geshosn un zeynen fun im eyn vek gelofn.]

Panu Mordechajovi Segalovi usekli ruku. Bylo strašné na něj pohledět.

Baruchovi, synu Šmuela Barucha, usekli nohu, pak (mu prosekli) také krk a šíji.

Pan Ejzik Isserles byl velmi zbožný muž. Způsobili mu, kvůli našim hříchům, těžký skon. Třikrát jej střelili do hlavy a utekli od něj.

א'ל'כ'ה'

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

זיא האבן זיך ווידר ביזונגן. אונ האבן אים ווידר אויף דען ארט גיפונגן. זיא האבן גזאגט ער האט זיך נאר אווא גימאכט. אונ אים ווידר גישעכט:

[Zi hobn zikh vidr bezunen un hobn im vider af den ort gefunen. Zi gobn gezogt, er hot zikh nor ave gemakht un im vidr geshekht.]

Pak si to ale rozmysleli a vrátili se zpět na to místo. Řekli, že to jen předstírá, a znovu do něj sekali.

אוי לנו כי חטאנו.

[Oy lanu ki khataynu.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

זיין טאכטר האט דאז לאדר פון ווייטן גזעהן. וויא גאר וויא איז איר גשעהן. אויף דיא מויאר איז זיא גלאפן. אונ אראב גישפרונגין אירי פיס צו בראכין

[Zeyn tokhter hot daz leyder fun veytn gezen. Vi gor vi iz ir gesheen. Af di moyer iz zi gelofn un arop geshprungen, ire fis tsu brokhen.]

Jeho dcera to bohužel zpovzdálí viděla. Ach, co strašného se jí stalo – běžela na hradby a skočila dolů, zlámala si nohy.

א'ל'כ'ה'

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

ר' איצק גבאי הירשל יקיר משה כאן אונ פיל לייט האט מן שטרק גטאן הויאן. איז איין וארכט גיוועזן אויף זיא צו שויאן. דיא בלבירר הוט מן מוזן ויל געלט געבן. ניט גוויסט דז זיא ווערן בלייבן לעבן:
[R. Itsik Gabe, Hershel Yeker, Moshe Kohn un fil leyt hot men shtark geton hoyen. Iz eyn forkht gevezn af zi tsu shauen. Di Balbirer hot men muzn fil gelt gebn, nit gevist, daz zi vern bleybn lebn.]

Pana Ejzika Gabaje,⁷⁸ Heršla Jekera, Mošeho Kohna a mnoho jiných lidí strašně zbili. Byla hrůza se na ně podívat. Felčarovi museli zaplatit spoustu peněz, a přesto netušili, zda zůstanou naživu.

אוי לנו כי חטאנו

[Oy lanu ki khataynu,]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

איין גשרייה פון שונאים אונ נהרגים איז גנגין אויף איין מייל. דיא ור בארגני איז לאנג גוועזן דיא ווייל. דיא צרה האט גווערט איין גנצין טאג. אין ציטערניש זיינן גיוועזן דיא ור בארגן לאג:
[eyn geshrey fun sonim un nihargin iz gangen af eyn meyl.. Di far borgene iz lang gevezn di veyl. Di tsore hot gevert eyn gantsen tog. In tsitemish zeynen gevezn di far borgn lag.]

Křik nepřátel a vražděných byl slyšet na mili. Těm, co byli schovaní, se zdála ta doba nesmírně dlouhá. Hrůza trvala celý den. Ve strachu se třásli ti, kteří byli schovaní.

אוי לנו כי חטאנו.

[Oy lanu ki khataynu,]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

זיבן יהודים האט מן צו משכון געבן. דז מן דיא איברגי האט אב גילייזט איר לעבן. ווען מן זיא גלייך האט צו גזאגט פיל געלט. האבן זיא ווארט דיא שטאט אין בראנט גישטעלט:
[Zibn yehudim hot men tsu mashkn gebn, daz men di ibrige hot ab geleyzt ir lebn. Ven

⁷⁸ Jméno odvozené z funkce *gabaje*, výběrčího daní a poplatků.

men zi gleykh hot tsu gezogt fil gelt, hobn zi fort di shtot in brant geshtelt.]
*Sedm Židů bylo vydáno, aby mohl být vykoupen život těch ostatních. I když [rebelům]
slíbili mnoho peněz, přesto zapálili město.*

אוי לנו כי חטאנו.

[Oy lanu ki khataynu.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

טרומיטן⁷⁹ האבן זיא טאן האבן. אונ אויף דער דרומל גשלאגן האבן גטאן טרומיטן אונ שלמייאן. אונ האבן
זיך טאן די צרה זער ורייאן.

[Trumeten hobn zi ton hobn un af der druml geshlogn, hobn geton trometn un
shalmeyen. Un hobn zikh ton di tsore zer freyen.]

*[Rebelové] měli trumpety a bubnovali na bubny, troubili a pískali na píšťaly. A měli z té
hrůzy velké potěšení.*

א'ל'כ'ה'

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

ויל אלמנות אונ יתומים זענן בעו"ה גווארן. וואו מן האט זיך אום גזעהן הינטן אונ וארן. מעניכי האבן גרוסה
נוט. ניט צו עסין איין ביס ברוט:

[Fil almónes un yesoyimim zenen bavonoseynu horabim gevorn, vu men hot zikh um
gezeen, hintn un forn. Mankhe hobnm grose not, nit tsu esen eyn bis brot.]

*Mnoho žen a dětí se tenkrát kvůli našim hříchům stalo vdovami a sirotky, kam se člověk
ohlédl, dozadu či dopředu. Někteří žili ve velké nouzi, neměli do úst ani sousto chleba.*

א'ל'כ'ה'

[a. l. c. kh.]

Běda nám, neboť jsme zhřešili.

⁷⁹ Drommeten (Kaufmann).

לעת ערב האבן זיא איין קווארדה⁸⁰ ביקומן. זענן פליטי חרב צו אננדר גיקומן. דאז גרוסי גשרייא אונ גרוסי גוויין. איז גוויס גינגן אין זיבנטן הימל אריין:

[Beys eyrev hobn zi eyn kvarde bekumn, zenen pleyte kharav tsu ander gekumn. Daz grose geshrey un grose geveyn iz gevis gegangn in zibentn himl arain.]

Během večera dostali [Židé] ochrannou gardu. Ti, kteří uprchli před pohromou, se shromáždili. Ten velký pláč a nářek vystoupal určitě až do sedmého nebe.

א ליבר גאט לאזן דיא צרות בלד אויף הערן. טו אונזר פיט גיווערן. לאזן דיא צרות בלד האבן איין ענד. און אונז משיח זענד אמן :

[A liber got, lozn di tsores bald af hern, tu unzr pit (t.j. poet) govern, lozn di tsores bald hobn eyn end, un moskhiakh zend, omeyn.]

Milý Bože, dej, ať ta trápení brzy přestanou. Dej promluvit našemu básníkovi.

Dej, ať jsou ta trápení brzy u konce a pošli nám Mesiáše. Amen.

4. Křesťanské zprávy o masakru v Uherském Brodě

Červencové události roku 1683 podrobně popisují kromě židovských pramenů také texty křesťanské provenience, které doplňují informace o zkáze brodské židovské obce. Nejinformovanějším pramenem, který nebyl znám editorovi jidiš textu Davidu Kaufmannovi, je rukopis česko-jazyčné městské kroniky známé jako Pamětní kniha města Uherského Brodu sepsaný Martinem Josefem Ležákem (ca. 1657-1717).⁸¹ Velká část obsahu Pamětní knihy byla přejata Václavem Františkem Letochou do jeho Památek města Brodu Uherského, dokončených roku 1724.⁸² Letocha Ležákovy Pamětní knihy rozsáhlé části doplnil, přesto se oba rukopisy z velké části překrývají. Ležákův pokračovatel však pracoval více kriticky a použil více zdrojů, proto je jeho dílo považováno za vyspělejší. Ležákova Pamětní kniha je však pro doplnění nám známých údajů o kuruckém vpádu cenným a jedinečným zdrojem, jelikož se jedná o dílo

⁸⁰ Guarda = Salvaguardia (Kaufmann).

⁸¹ Karel Komárek (ed.): Pamětní kniha města Uherského Brodu od Martina Josefa Ležáka. Albert, Boskovice 2012.

⁸² Bohumil Sobotík (ed.): *Václava Františka Letochy Památky města Brodu Uherského*. Uherský Brod 1942.

současnika tragických událostí. Při komparaci s jidiš skladbou se ukazuje, jak odlišné byly memoriální strategie křesťanského a židovského autora. Oba texty konstruují paměť jiným způsobem, oba narativní prameny si všímají jiných detailů.

Ležák neměl původně větší ambice, než jen zapsat to, co bylo jeho současníkům známo. Hlavním podnětem k sepsání tohoto díla, jak zní v titulu, bylo zaznamenat nedávnou tragédii: Kniha města Brodu Uherského na všelijaké památky, též na kšafty aneb testamenta, od pádu rebelantského založená, který se stal dne 14. julii na den pamětní svatého Bonaventury roku 1683.⁸³ Tato pamětní funkce je tedy jak křesťanskému, tak i židovskému textu společná. V Ležákem založené knize jsou navíc pasáže, které Letocha posléze zjednodušil nebo vynechal. Jedná se zvláště o popis konkrétních škod, které měšťané utrpěli při přepadení, a potom popis majetků ležících v městském poli. Jak pro anonymního autora židovské zprávy, tak i pro Ležáka bylo téma kuruckého vpádu velmi osobní záležitostí - kronikářův otec Martin Ležák byl během rebelantského vpádu totiž zavražděn a jeho jméno je uvedeno mezi oběťmi masakru na f. 19a (viz níže). Dům, ve kterém Ležákův otec žil byl navíc vypálen, matka Kateřina smrti naštěstí unikla. Ležákovi byli významnou měšťanskou rodinou, která vlastnila dům na dolním náměstí v sousedství radnice.⁸⁴

Martin Josef Ležák byl zastáncem starých městských privilegií a důstojné právní postavení i ve vztahu ke své bezprostřední vrchnosti považují za jednu z podmínek rozvoje svého města. Znalost historie a zaznamenání současnosti je projevem tohoto vlastenectví. Ležák zastával úřad městského písaře po Jiřím Benediktovi, který rovněž zahynul při rebelantském vpádu. Ležáka lze v tomto ohledu považovat především za pamětníka-přeživšího, který se snahou o co největší přesnost předává svědectví a vypráví to, co bezprostředně zažil, a používá k tomu úřední materiál, který měl jakožto městský písař k dispozici. Na první pohled by se mohlo zdát, že kronice schází jeho osobní pohled, jelikož píše bez patrného citového zaujetí - není tomu však docela, Ležák totiž dodržuje žánr historiografie ve snaze o co největší přesnost. Navíc zdůrazňuje především kolektivní rozměr celé tragédie, nikoli jen osobní nebo komunitní. Kurucký vpád pro něj není jen neštěstím, které se týká bezprostředně jeho nejbližších, ale celé měšťanské společnosti. Vyhýbá se také ryze konfesnímu pohledu a

⁸³ Srov. Komárek (ed.), s. 6.

⁸⁴ Srov. Komárek (ed.), s. 7.

do svého historického narativu zahrnuje také Židy. Na rozdíl od křesťanských obětí však nezaznamenává jejich jména.

4.1. Památka věčná

Pro jasnější představu si zde představme, jak Ležák události roku 1683 podává na foliích 15b-22b:

„Památka věčná.

Léta Páně 1683 dne 14. julii na den paměti hodný sv. Bonaventury.

Stal se od Uhrů rebelantů⁸⁵ nenadálý pád a outok na město Brod Uherský ráno před pátú hodinú od koníků skrze vůdce Adama Ratce, Petenházyho a Révaje ze zámku Beckova, též jiných kapitánů uherských, na město Brod přímo komendýrovaných od Emerika Tekelyho, nad vojskem rebelantským nejpřednějšího generála a veřejného škůdce lidského, kteřížto rebelanti nejprve silně na dolní bránu Nivnickú v koněch z hliníku od maštal Lipových celým během, střelbú, křikem udeřice, s pomocí Boží třikrát od měšťanů a sedlctva střelbú a kamením odeprání byli tak, že jeden z přednějších kapitánů raněn jsouce, ten den jest scípl. Vidouce tehdy to ti rebelanti, že při tej bráně nic neprovedou, zabodnouce koně, okolo města všichni, mimo brány Hradiskej jedni a druzí mimo Těšovskej, spolčice se ještě s druhými tropami, které u věcí síle přes Šumický most od Královů se sypaly, a přímo k zámku všichni se obrátili, jedni zkákajíce z koní, sekýrami do rubání brány Zámeckej se dali, druzí skrze díry nízko udělané ve zdi okolo bran a vrat stříleli, tak že žádný již k bráně přistoupiti nemohl, až ji sobě volně prorubali. Proto že říkáje, žádného v tej náhlosti a v šturmování proti sobě odporníka nemajíce, sedláctvo to, které vartu drželo, spatřice v hrubej síle rebelanty, pryč utíkali, a oficírstvo zámecké teprv shůru se pobúřice, z postel svých stávalo, z nich nejprvnější pulkrabí Schwartzbaur jmenovitě běžice s granáty na bránu, i hned u schodků skrz ty nízke díry od rebelantů u brány první zastřelen byl, a tu přepadnouce

⁸⁵ Ležák nepoužívá označení kuruci, ale termín rebelanti. Teprve Letocha používá pro uherské povstalce termín kuruci, což bylo tehdy obvyklé synonymum pro Ležákovy rebelanty. Termín se pokoušel vysvětlit Matěj Běl maďarským označením křižáků. Možný je výklad německým původem – Kruztürken, tedy křesťanští Turci nebo poturčení křesťané. Nejpravděpodobnější je výklad z maďarského slova kuruc – nepoddajný, vzpurný, povstalecký. Viz Komárek, s. 35, pozn. 163.

bránu, do města úprkem vpadli s trubením a na šalamaje hraním, s takovou furií, že koho napadli, stínali a stříleli, rozdělíce se ihned u zámku na kolikery strany, k baštám a branám městským ještě pozavíraným jsou se obrátili, a tu zapadnouce na nich měšťany se zbrojí se bránící, bez všechné milosti jak na zděch, tak na baštách, branách, ano i všudy v ulicích a po rynkoch, kde jednom člověka muského pohlaví, jako i také Žida napadnouti mohli, ukrutně mordovali, přímo přes město se valíce k dolní bráně, hřeben okovaný dobře železem teprv z města prorubali a ostatní rebelanty do města vpustili, tak i na jiných branách městských z města zámky střískali, mosty zdvihací spustíce, město sobě všechno otevřené zanechali.

Po kterejžto strašlivej a hroznej trajedii, též mordech vykonaných, z koní pozlézajíc, do rabování domů všech, jakož i také kostelů se obrátili. S koňmi do nich vjedouce, oltáře obírali, rubali, Velebnou Svátost po kostele rosýpali, po ní se šlapali, hroby kostelní otvírali a pokladů v nich na tělách lidských hledati počali. Pány patry klášterské, toho času převora konventu zdejšího pána patra Hieronyma Čecha, kazatele pána patra Gabriele Packého a pána patra Maximiliana de Castro zlapajíce, od paty až do hlavy stloukli, stínati jich chtějíce, aby o penězích, krom těch, co sami již vzali, povídali, a natlučíte se jich dosti, frátro jednoho sťali, kněze všechny do tábora nad hliníky zajali, aby se jim vypláceli a rancírovali, však na posledy, by jim z ruků vyjítí mohli, co sami ti rebelanti po nich žádali, dáti se jim podzvolili, a tak tím způsobem zasej s konfugí do kláštera odesláni jsou. Podobným způsobem jinší ve farním kostele jsou taky řádili, obraz Panny Marie obloupíce, statuae dřevěnej ruce i Ježíškovi naposledy urubali a všechno zlé páchali, o krom varhan v tom kostele v celosti, nahrajíce se na ně dosti, zanechali, jinší po městě rozptýleni, truhly loupali, skříše vyhledávali, víno ve sklepích rosekovali a všechno zlé se ženským pohlavím ti koníci až do poledně jsou prováděli.

Po poledni pak ti z města vytáhnouce, druzí teprv ještě desetkrát horší pěšáci u velkej síle po houfích se do města od Královů s voudcem svým šelmú Šohajdú tak řečeným se valíce, do města již otevřeného vtrhli, a tu co ti prvnější nedovedli, ti teprv ostatek lidu porubaného dobíjeli, skříše lámali, a to nejvíc, co jeden zedník Pavel Kučera u Hradiskej brány před rebelanty skříšů městských byl pozazdíval v tejnosti, když chycený byl, aby svůj život zahájiti [sic] mohl, všechny jich jim zradil a ukázal, a tak smrti se vylhal a lidskýma věcmi se vyplatil, mnoho lidí jak ženského, tak muského pohlaví pro peníze mučili a prachy podpalovali, až život svůj skonali, zbroj kde jaká,

tou o zem roztřískali, a naberouce všeho dobrého dosti, na posledy z města vyjíždějící k samém večeru již popílí, ty domy u panského Kokorského domu, že podžudří nízké bylo, zapálili, a tak z města s hojnýma kořistmi ku Bánovu vytrhli a tam sobě leger na jednu noc zarazili, majíce mezi sebou některé křesťany a Židy zajaté, některé propustili a některé sebou na Beckov zámek zavedli, až i tam život svůj dokonali. Město tehdy již zapálené pomálo celou noc hořelo tou stranú, jak vítr fúkal, od panského domu až do brány Nivnickej ten všecken kút židovský i s křesťany jest vyhořel, jako i také kostel s novú vežú zelenú před rebelanty vystavenou, dům farní a špitál v popel obrácené byly, ten čas taky od nich Bánov, Bystřica, Březová vypálené jsou. Předměstí toliko vyrabované od ohně zachováno jest. A tak ubohé město již všechno vyrabované rebelanti opustíce, po odjití jich, co tak ještě od cínu, peřin, šatů, mědi a všelijakého náradí domácího, jako i také od slanin, masného a stravy pozanecháno bylo, to sedláci okoliční vpadnouce do města ostatek pobrali, rabovali a mnozí i na vozech do domů odváželi. Ti pak měšťané, kterých Pán Bůh všelijakým způsobem, na hůrách a na žlébcoch obstáli, okolo třicíti osob toliko zachovati ráčil, z města, by životy své zachovati mohli, jedni do Hradiště, druzí po hájích jsem i tam se rozběhli, loupeži sedlckej město zanechajíce, ty pak mrtvé těla po rynkoch a ulicích pomordované ležící černý dobytek již hrubě načínal, tak že druhým a třetím dnem pro smrad velký šachty u obú kostelů kopati a jich pochovávatí přinuceni byli, některé pak do otevřených od rebelantů sklépků v klášteře přednější lidi vnesli a plné až pod kameň naházeli, pana děkana tehdejšího kněze Václava Halámka prostřeleného do Hradiště zavezli a tam pochovali.

Kteroužto skázu a ruinu celého města nic jinšího nespůsobilo, než mezi městem a oficíry panskýma nedorozumění takové, že nebožtík Václav Čerňák, toho času ouředník zdejší, žádného měšťana na zámek pro vartování pustiti nechtěl s těmito slovy: Že aby měšťané své zdi a brány opatřili, že on poddanýma lidmi Zámeckú bránu osadí, na to bezpečíce se město, své zdi a brány městské obhajovali, tak že ani jeden rebelant skrze brány městské nevešel, až potom zámek se do města vevalíce, měšťany teprv na zdech a branách zmordovali a město zotvírali. Z těch tehdy rebelantů někteří přitom schyceni, do Hradiště dodáni jsou a tam jako země škůdce od práva kolem trestání jsou, mezi kterýma taky jedna žena se v muských šatech chycená nacházela ze Skalice, a ta mnoho lidí zde, jak se sama vyznala, postínala, a tak tehdy s'ata jest, též taky vyznala, že jich

těch rebelantů okolo pět tisíc jízdních i pěších bylo v Brodě, jedni z Horních Uher od tábora rebelantského komendýrovaní, jinší sousedi blízcí od Skalice, Nového Města, Trenčína, z Púchova, Žiliny, z Bošatce, z Podhradí, z Lískového byli s nimi spojeni, proto že veřejnost byla v Uhřích a tak dálej.

Protož na věčnou památku tej ukrutnosti a tyranství uherského bez všechnej příčiny zmordovaných osob, jak duchovních, tak také svěckých, katalogus zejména následuje, a po nich škody z věcího od rebelantů zdělané, zepsané a pánům komisařům od slavného královského ouřadu hejtmanství zemského proukázané, vyjadřují to:

Že Uhři jsou od dávna ad rapinas nati. NB Gens, quae calcat ferrum, est fera.⁸⁶

Poznamenání zmordovaných osob od Uhrů rebelantů dne 14. julii 1683

Dvojí ci hodný pan děkan brodský Václav Halámek, rodič vizovský. / Pan farář nivnický Jan Štyvar, z Příbora. / Pan farář vlachovský Martin Vavrocký, ze Štítnej. / Frater z kláštera zdejšího Albrecht, v zahradě s'atý.

Oficíři:

Václav Čerňák, hejtman zdejší, / Jan Schwartzbauer, pulkrabí, / Matyjáš Laber, důchodní, / Pavel Sokolovský, obročný, / Franc Truskavec, polesný, / Franc, syn jeho, / Matyjáš, písař důchodního, / Janek, dráb pana hejtmana, / dráb hraběcí, / dráb hospodářský Mikuláš Krhút, / Kryštof Plech, hospodář panský, ten jest v zajetí rebelantském na Beckově v Uhřích život svůj bídne dokonat.

Sousedé z města:

Mikuláš Šnejperk, rychtář, / Vavřín Benatczy, / Matěj Kalus, / Martin Ležák,⁸⁷ / Václav Pavlík, jináč Pecka, mejtný, / Pavel Hájek, / Pavel Krboš, / Mikuláš Daňků, / Pavel Hrabovský, z ouřadu, / Jan Prokop, jináč Moškoř, / Jakub Leckher, trubač polní, / Martin Veselovský, bubeník městský, / Bartoloměj Šuranský, / Pavel Haßenwein, lazebník, / Řehoř Vrbička, / Mikuláš Čoklič, / Martin Flekač, / Jan Paška, / Jan Prchlo, / Karel Zajda z ouřadu, / Václav Duda, / Jiřík Vybíral, / Jakub Mazáč, / Jan Dúbravský, / Jan Deuscher, Andrys Wüst, zedník, / Václav Kostelecký, / Jan Huštěnovský, / Andrys Karásek z ouřadu, / Jakub Hyll, / Martin Vrága, / Jakub Postřemovský, / Pavel

⁸⁶ Že Uhři jsou od dávna zrozeni k loupení. Pamatuj: Národ, který šlape po železe, je divoký.

⁸⁷ Otec kronikáře Martina Josefa Ležáka.

Chocenský, z ouřadu, / Jan Provřistlo, / Jan Netrta, / Pavel Miklík z ouřadu, / Jan Ostravský, / Daniel Bauer, / Michal Zámečník, / Václav Čelák, / Jiřík Šesták, / Václav Latocha, / Martin Floriánek, / Pavel Cihlár, / Jan Řehák, / Václav Manšvet, ten čas purkmistr, v rathauzi v kanceláři s'atý, / Jiřík Hvězda, / Jan Miklík, / Jan Miller, vachtmister v rathauzi s'atý, / Karel Miller, syn, / Jan, rektor zdejší, / Jiřík Benedictus, písař radní, zastřelen.

Synové městcí:

Rudolf Prokop, ten čas ženich, / Martin Čoklič, / Mikuláš Krsa, ženich, / Jan Svoboda, / Jiřík Sládeček, / Ignatius Hájek, / Kašpar Žmola, / Jan Fulnecký, / Mikuláš Rosinský.

Hofeři v městě:

Jiřík Volný, stolař, / Jan Pštinský, / Daniel Bitomský, / Jan Punčochář, / Jan Šuchman, / Jakub Vybíral, / Martin Nádeník, / Jan Martinec, / Jan Žák, / Lukáš Minář, / Václav Mastříš, / Jan Rybníkář, Vilím Menšík, / Šimon Pjentak, starý oficír, / Pavel Šindler, / Václav, varhaník klášterský, / Matěj, branný hradiský, / Pavel Frydl, / Jan, stolař klášterský, / Franc Maléř, / Jan Koželuh.

Vandrovní chasa v městě:

Jaša ze Slíska, tovaryš kožušnický, / Matěj Pastyřík, / Mikuláš Zedník, / Jan, tovaryš ševcovský, / Jan Těšínský, tovaryš zámečnický, / Daniel, meistra Andryse učeň, / Martin, Tomáše Levy učeň, / Valenta, Daniele Žmoly učeň bednářský, / Franc, učeň stolařů.

Ponížení lidé:

Mikuláš, posel právní, / Jiřík, mistr popravní.

Na předměstí čeládka panská:

Kašpar, panský sládek, / Pavel Chrástek, stáda panského hospodář, / Vít, podstarší z pivovaru, / Mikuláš, šafář panský, / pastýř stáda ovčího panského, / item syn jeho, / Adam, chmelař panský, / pastýř od dobytka černého, / Jan, oborník bažantní, / Jan, syn zahradníka panského.

Z předměstí osoby:

Jakub Šuranský, provazník, / Jan Školuda, / Mikuláš Ježek, / Tomáš Poválal, / Václav Kaňa, / Matěj Hromováček, / Jiřík Smrdírobot, / Jan, syn jeho, / Jiřík Kaňa, / Jan Preča, svobodný, / Rak, soused z Kouta, Václav, minář bajovský, / Jan, smetiprach mlejna Trávníckého, / Jan, stárek mlejna Předbranského, / Jan, mládek mlejna Předbranského, /

Martin, pacholek obecní, / Václav, prostředník j[emnost] pána děkana, / Jura, ovčák Jana Trávníckého.

Přespolní osoby:

Jiřík Hladký, ouředník bánovský, / Pavel Korčinský, správčí nezdenský, / Pavel Šrámek, fojt havřícký, / Jan Lundík, soused z Havřic, / Gabriel Hudec, vartíř při bráně. Z Bojkovic jdoucí na jarmak do Hradiště ševci 3 osoby. / Z panství bánovského našlo se zde pomordovaných lidí poddaných všech 14 osob. / Item z Nivnice více 8 osob. / Mimo těch, co z panství brodského poddaných do města uchýlených a nám neznámých lidí pomordováno jest, to se až posavad ještě neví.

Osoby ženské:

Kateřina, služebná děvka u Šimona Strumenského, více od nich umořena a potom zastřelena.

Jiné ženské pohlaví dost od tej zúfalej a bezbožnej chase rebelanskej svého trápení měly, mnohé od nich pro peníze a poklady zachované mučené, jiné prachem pálené jsouce, jiným kohútky prsty presované, tak že mnohé po odchodu jich toho dobře zažívati musely, jakož i také muské pohlaví velmi od nich pohanobené a porubané bylo, které se potom hojiti dalo, však žebrátstva skrze to dosti naděláno jest.

Z dětí maličkých:

Jiříka Zelenky dítě od prsu, chtěje jeden sedlák ve sklepě tmavém zatlačil, by pláčem svým lidí tam nezradilo, však předce naplat nic neprospělo; ten sedlák tam nalezený po tom skutku ihned s'atý byl.

Suma pomordovaných křesťanů, o kterých se vědělo, mimo Židovstva, všech 168 osob. Suma Židů pomordovaných a za městem na vale pochovaných se našlo na 200 osob.⁸⁸

S[umma] summarum 368 osob, co se toliko zvědět mohlo.

Verte folium et vide.⁸⁹

Kterážto ukrutnost uherská nikdy neslýchaná pro budoucí paměť se tu položila s tím znešením od měšťanů těch divným způsobem po rebelantském pádu při životě zanechalých, aby pokud toto město a v něm obyvatelé jací státi budou, na časy věčné a budoucí to zachovali a za ty duše od rebelantů nevinně zbité na ten den, to jest dne 14.

⁸⁸ Sobotík ve své edici Letochovy kroniky koriguje tento počet, že bylo povražděno 93 Židů a 7 odvečeno do zajetí.

⁸⁹ Obrat' list a viz.

julii, anniversarium aneb requiem s spívanou mší drželi, ve farním kostele jedna a druhý den v klášteře podobným způsobem se odpravovala, proto že při obúch kostelích ti zbití v šachtách pochováni v Pánu odpočívají. Za kteroužto mši svatou spívanou dávati se má z důchodů obecních jemnost pánu děkanovi jeden tolar a druhý v klášteře, k tomu k tej mši svatej od p[ánů] horných do jednoho i do druhého kostela šest svíc voskových z vosku horenského udělaných. Při tom, kdo co chce více do jednoho neb druhého kostela pro své přátely neb známé učiniti, při vůli se zanechává. Protož my nynější obyvatelé města tohoto zavazujeme potomky všechny naše po nás následující, aby se za ty duše věrné ta pořádnost a památka vždy zachovala a mše svatá s pobožností vykonávala.“⁹⁰

5. Srovnání židovského a křesťanského pohledu na masakr roku 1683

Oba prameny jsou si ve své hlavní memoriální linii velice podobné, rovněž v popisu událostí se shodují, např. upozorňují, že kurucové vpadli do města ve dvou vlnách, přičemž druhá skupina pěších povstalců (*pěšáci / fusgeyer*), která vstoupila do města po poledni, byla mnohem agresivnější než první. Oba texty rovněž připomínají, že několik Židů bylo odvečeno do zajetí, židovský pramen sice zpřesňuje počet odvečených (*zibn yehudim*), zcela však zamlčuje skutečnost, že zajati byli také křesťané. Podobně se z textu nedozvíme nic o vraždách uherskobrodských křesťanů. To je ostatně pro tuto jidiš elegii charakteristické - jedná se o čistě komunitní paměť, která záměrně ignoruje a vytěšňuje spoluutrpení křesťanů během masakru. Přestože v některých detailech se oba texty až podivuhodně shodují (např. v poznámce o tom, že rebelové hráli na hudební nástroje - „*trumeten, shalmeyen*“ / „*s trúbením a na šalamaje hraním*“), ve své koncepci se zásadně rozcházejí. Zatímco Ležák opakovaně připomíná jednotu městské společnosti, jejíž jsou Židé nedílnou součástí, pak jidiš lamentace zcela opomíjí přítomnost křesťanských sousedů a akcentuje výlučně utrpení židovské obce jako takové. Vysvětlení musíme hledat v žánrových požadavcích a literární struktuře židovských elegií, které měly svou dlouhodobou tradici, a o křesťanech, pokud se nejednalo o původce případných pohrom a pachatele násilí, se nezmiňovaly. Jelikož tyto

⁹⁰ Text převzat z edice Komárek (ed.), s. 34-45.

původně hebrejské skladby byly součástí synagogální bohoslužby, nebylo na místě, aby v nich byli zmíněni křesťané v roli spolutrpicích. Kající a memoriální selichot měly připomínat pouze to, co se týkalo bezprostředně komunity, tedy Židů samých. Měla být zachována a požehnána pouze památka spravedlivých a mezi spravedlivé nebyli jinověrci počítáni. Tento požadavek převzaly i jidiš elegie.

Přesto obě společenství, křesťané i Židé, konstruovala paměť na násilné události obdobným způsobem a najdeme v nich řadu společných míst. Jedním z průsečíků je klasická tematizace náboženského rouhání nepřátel a spirituální rozměr násilí. Nešlo jen o sakralizaci utrpení jako takového, ale doslovné zdůraznění rouhavých činů, kterých se pachatelé dopustili. V židovských textech o pogromech se běžně setkáme s toposem, že během protižidovských bouří byly ničeny synagogy, znesvěcovány hřbitovy a že bylo posměšně nakládáno s náboženskými předměty. Zvláštní pozornost byla věnována svitkům Tóry. Také v jidiš skladbě o Uherském Brodě se dočteme, že: „*Kdo to veliké neštěstí viděl, když svitky Tóry rozstříhali a rozervali, ti si natrhli šaty na znamení smutku a po dlouhé dny neměl nikdo ani pomyslení na jídlo.*“ Podobný obrat najdeme např. v hebrejské elegii rabi Avigdora ben Jicchaka Kary, kterou složil o pražském pogromu roku 1389 („*Vždyť tam zneuctili, spálili a roztrhali naše knihy svaté, naši Tóru, kterou nám dal Mojžíš co věčné dědictví pravé*“).⁹¹ Podobným způsobem se násilníci vysmívají požadavkům kašrutu při vraždě malého židovského chlapce („*A játra a plíce mu vytrhli. S nimi pak běhali od domu k domu. Smáli se a žertovali: Je košer, dejte ho do sulcu*“). Takovéto chování bylo Židy pokládáno za dvojnásob odsouzeníhodné, jelikož znevažovalo Mojžíšův zákon. Ale také křesťanské prameny při popisu nepřátelských válek zdůrazňují náboženský rozměr takovýchto událostí. Ležák připomíná například znesvěcení kostelů a hřbitovů („*Po kterežto strašlivej a hroznej trajedii, též mordech vykonaných, z koní pozlězajíc, do rabování domů všech, jakož i také kostelů se obrátili. S koňmi do nich vjedouce, oltáře obíratí, rubatí, Velebnou Svátost po kostele rosýpati, po ní se šlapatí, hroby kostelní otvíratí a pokladů v nich na*

⁹¹ Srov. Avigdor ben Jicchak Kara: Všechna ta neštěstí (přeložila Jiřina Šedinová). In Josef Soukal, *Čítanka pro I. ročník gymnázií*, Praha 2001, s. 157–160. Kromě zvoleného překladu upozorňuji na klasický překlad J. Langer a recentní překlad P. Sládka. Jiří Langer: Avigdor Kara. Všechny pohromy, *Zpěvy zavržených: malá antologie hebrejského básnictví X.–XIX. století*. Vyšehrad, Praha 2000, s. 58–63; Pavel Sládek: Avigdor Kara. Selicha Et kol ha-tela'a (Všechny strasti), *Raši (1040–1105): vznik biblického komentáře ve frankoporýnských židovských centrech*. Academia, Praha 2012, s. 481–486.

*tělách lidských hledati počali.*⁹²), pozornost obrací především na eucharistickou svatokrádež, jeho pozornosti ale neuniká ani rouhavé chování vůči obrazům svatých a znesvěcení mariánského kultu (*„Podobným způsobem jinší ve farním kostele jsou taky řádili, obraz Panny Marie obloupíce, statuae dřevěnej ruce i Ježíškovi naposledy urubali a všechno zlé páchali, o krom varhan v tom kostele v celosti, nahrajíce se na ně dosti...“*⁹³). V křesťanské kronice je téma znesvěcení posvátných předmětů oproti židovskému prameni dokonce akcentováno a souvisí s důrazem katolické zbožnosti na úctu k obrazům, sochám a relikviím. Jakýkoli útok na devocionálie je zároveň útokem proti křesťanskému Bohu.

Zajímavé je rovněž srovnat genderové hledisko obou zpráv. Ležák nezamlčuje utrpení žen a je patrné, že si je vědom i sexuálního násilí, které na nich bylo páčáno (*„víno ve sklepích rosekovali a všechno zlé se ženským pohlavím ti koníci až do poledně jsou prováděli“*⁹⁴). Sexuální agresi zmiňuje i jidiš text (*„Mnoho žen a panen znásilnili. Když to unesou, zase se zotaví. Mnoho se jich utopilo v mikvi.“*), zajímavé je, že v tomto kontextu zmiňuje ideál kiduš ha-Šem - posvěcení Božího jména, tedy sebevraždy (v tomto případě utopení v mikve), která buď měla ženu uchránit před znásilněním, anebo ji zpětně očistit od poskvrny násilného zneuctění. Ležákem jsou však připomenuty i další formy fyzického násilí (*„Jiné ženské pohlaví dost od tej zúfalej a bezbožnej chase rebelanskej svého trápení měly, mnohé od nich pro pen[í]ze a poklady zachované mučené, jiné prachem pálené jsouce, jiným kohútky prsty presované, tak že mnohé po odchodu jich toho dobře zažívati musely“*⁹⁵ Nebo *„mnoho lidí jak ženského, tak muského pohlaví pro peníze mučili a prachy podpalovali, až život svůj skonali“*⁹⁶). Jidiš elegie je mnohem emotivnější, mnohem víc zdůrazňuje individualitu jednotlivých obětí, jak mužů, tak i žen. Přestože je v první řadě věnována pozornost rabínům, učencům, významným mužským představitelům uherskobrodské kehily, nevyhýbá se ani osudům žen (např. *„Jedna žena, teprve třetí den v šestinedělí, skočila z bašty. Běželi za ní rebelové, dva, tři. U brány ji ubili“*; *„Jedna žena si do šatů zašila sto zlatých. Skočila do studny, aby unikla těm lidem. Její muž si myslel, že se zachrání. Prozradil svou ženu,*

⁹² Komárek, s. 36.

⁹³ Komárek, s. 36-37.

⁹⁴ Komárek, s. 37.

⁹⁵ Komárek, s. 37.

⁹⁶ Komárek, s. 44.

ó jaké hořké neštěstí“; „Jeho dcera to bohužel z povzdálí viděla. Ach, co strašného se jí stalo – běžela na hradby a skočila dolů, zlámala si nohy“; „Mnoho dětí, jež matky pustily, bylo rozšlapáno koňmi. Když se na to dívaly, hrůzou ani truchlit nemohly“). Ženy však mají v těchto textech trochu jinou úlohu, a to především symbolickou funkci. Podobně je tomu v textech popisujících masakry Židů během povstání Chmelnického v letech 1648-1649.⁹⁷ Ženy v těchto zprávách reprezentují dceru Izraele, útok na ženu je zde paralelou útoku na celý Boží lid. Zejména zmínky o vraždění dětí, zabíjení matek, těhotných žen či brutální vyjmutí nenarozených plodů měly fungovat jako paralely k osudu židovského národa. Takovéto metaforické souvislosti v Ležákově křesťanské kronice nenalezneme.

Závěrem této podkapitoly lze říci, že přestože oba texty spojuje celá řada podobností, jedná se o dva autonomní prameny, které sice popisují stejné historické události, avšak rozdílným způsobem, který vyvěrá z rozdílné náboženské a literární tradice. Pro Ležáka, měšťana Uherského Brodu, je důležitá městská solidarita, sdílení společného osudu všemi obyvateli města. Naopak židovská elegie akcentuje příslušnost primárně k židovské obci a paměť konstruuje pouze a výlučně v tradici židovského vnímání dějinnosti a židovské komunitní soudržnosti.

⁹⁷ Adam Teller: Jewish Literary Responses to the Events of 1648-1649 and the Creation of the Polish-Jewish Consciousness, *Culture Front - Representing Jews in Eastern Europe*. PENN, Philadelphia, s. 17-45.

Závěr

Události, jež postihly židovské i křesťanské obyvatelstvo obce Uherský Brod, jsou odrazem velkých událostí, jež daly do pohybu řadu událostí a rozvířily vody evropské politiky. Cenný dobový pramen, jenž popisuje událostí 16. července roku 1683, podrobně popisuje průběh drancování a vraždění obyvatel židovské obce kuruckými vojsky. Stejně událostí z pohledu obyvatel křesťanské obce jsou popsány v Pamětní knize Uherského Brodu Martina Josefa Ležáka, neboť ani křesťanské obyvatelstvo nebylo běsnění Turků ušetřeno. Ačkoliv je počet zabitých na straně židovské obce menší, procentuálně zamenal pro židovskou obec mnohem vážnější následky.

Již v předešlých desetiletích bylo město postiženo několika hroznými ranami osudu. Bylo jím drancování v první polovině 17. století, ale taktéž rozsáhlý požár, jež obec zasáhl jen pár let před těmito událostmi. Mimo to si město prošlo několika morovými epidemie, takže v době vpádu kuruckých vojáků již bylo město početně velmi oslabené.

Mohlo by se zdát, že tyto egyptské rány nemůže obec ustát a musí zaniknout. Pravdou je, že rostoucí hrozba donutila mnoho Židů z vídeňského okruhu uniknout více na sever, kde založili nové židovské komunity jako Trenčín, Čachtice, Vrbové, Beckov či Nové Město n. Váhem. Ani židovská obec v Uherském Brodě tedy nezůstala nevratně zničena, naopak se postupně začala znovu rozrůstat a její vliv na okolní obce si udržel svůj význam po další půl století.

V zrcadlení předložených dvou pramenů se odhaluje odlišnost křesťanské a židovské obce. Ležákův text je prozaičtější a snaží se o přesný popis historických událostí, jichž byl svědkem. Zdůrazňuje náležitost k městu, participaci na jeho rozkvětu i pádu. Naproti tomu židovský pramen je rázu zcela odlišného. V odkazu na hebrejskou synagogální lyriku postupuje spíše cestou žalostného zpěvu nad mrtvými, kteří nejsou pouhými občany jednoho města, ale paralelou židovského urpení od pádu Chrámu. Opakující se refrén zdůrazňuje náboženský význam textu, který se na památku hrůzných událostí kuruckého běsnění recitoval vždy o 20. tamuzu.

Seznam použitých pramenů a literatury

Primární:

KAUFMANN, D.,(ed.), „Die Verheerung von Ungarisch Brod durch den Kuruzzenüberfall vom 14. Juli 1683“, in *Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums*, 37 (1893), s. 320-323.

KOMÁREK, K, (ed.): *Pamětní kniha města Uherského Brodu od Martina Josefa Ležáka*, Albert, Boskovice 2012

SPITZER, J., KOMORÓCZY, G., *Héber kútforrások Magyarország és a magyarországi zsidóság történetéhez a kezdetektől 1686-ig*, MTA Judaisztika Kutatócsoport – Osiris Kiadó, Budapest 2003, s. 791-794.

Sekundární:

ARIÉS, P., *Dějiny smrti I-II*, Praha 2000

BRANN, M., *Geschichte des Jüdisch-Theologischen Seminars (Fraenckel'sche Stiftung) in Breslau. Festschrift zum fünfzigjährigen Jubiläum der Anstalt*. Breslau 1904

BRANN, M., *Verzeichnis der am jüdisch-theologischen Seminar während der fünfzig Jahre von 1854-1904 gehaltenen theologischen Vorlesungen, Beilage III*, s. XVIIInn.

ČEREŠŇÁK, B. a kol., *Přehled dějin Moravy II. Stavovská Morava (1440-1620)*, Praha 1987.

DAN, J., Introduction, in GOLDISH, M., *Spirit Possession in Judaism. Cases and Contexts from the Middle Ages to the Present*, Wayne State University Press, Detroit 2003

DAVID, P., a kol., *Průvodce po Čechách, Moravě, Slezsku*. Sv. 44, Slovácko - Hodonínsko, S & D, Praha 2005

- DELUMEAU, J., *Strach na Západě ve 14.-18. století I-II*, Praha 1997,1999
- FIEDLER, J., *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, Sefer, Praha 1992
- FIŠER, Z., *Poslední pogrom*. Kroměříž 1996
- FLODROVÁ, M., NOSEK, B., „Auswahlkatalog hebraischer Drucke Bruener Provenienz“, in *Judaica Bohemiae*, 11 (1975)
- FRANKL-GRÜN, A., *Geschichte der Juden in Ungarisch-Brod*, M. Waizner, Wien 1905
- GOLD, H. (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*, Jüd. Buch. Kunstverl., Brünn 1929
- HARKAVY, A. *Yiddish-English-Hebrew Dictionary: A Reprint of the 1928 Expanded Second Edition*. Yale University Press, 2005
- IGGERS, W. *Die Juden in B.hmen und Mähren : ein historisches Lesebuch*. München: C.H. Beck, 1986
- KOUŘIL, M., „K počtu židů v olomoucké arcidiecézi v r. 1844“, in *XXVI. Mikulovské sympozium: Moravští Židé v rakousko-uherské monarchii (1780-1918)*, Mikulov 2000
- KUČERA, J., *Paměti král. [i.e. královského] města Uh. [i.e. Uherského] Brodu*, Brno 1903
- MUNELES, O., *Bibliographical Survey of Jewish Prague*, Praha 1952
- PÁLKA, P., *O důsledcích moderních postojů kroměřížských Židů v polovině 19. století*, in *Židé a Morava*. Kroměříž 1998

PÁNEK, J., *Turecké nebezpečí a předbělohorská česká společnost*, Studia Comeniana et historica 11, 1981

POLIŠENSKÝ, J. (ed.), *Knih o bolesti a smutku. Výbor z moravských kronik XVII. století*, Praha 1948

PROCHÁZKA, J., *Válka s Turky 1663-1664 a osmanští „špehaři“ na Moravě*, Jižní Morava 32, 1996

RATAJ, T., *České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*, Praha 2002

RATAJ, T., *Obraz Turka v české renesanční společnosti ve světle cestopisné literatury*, FHB 17, Praha 1994

RATAJ, T., *Ouhlavní nepřítel všeho křesťanstva. Turci v obrazech a představách raného novověku*, KUDĚJ 1, 1999

RIEGL, D., *Dějiny židovské obce a Židů v Kojetíně*. Kojetín 1995

SKOLNIK, F., (ed.), *Encyclopaedia Judaica*, XIII, Thomson – Gale, Detroit 2007

SOBOTÍK, B., (ed.), *Františka Letochy Památky města Brodu Uherského*, Uherský Brod 1942

STRACK, H. L., *The Jew and Human Sacrifice: Human Blood and Jewish Ritual*. New York 1971

STRNADOVÁ, K., KOMÁREK, K., ZEMEK, P. *Krátká kronika Uherského Brodu Matyáše Haškonía/Breve chronicon Hunno- Brodense Matyáše Haškonía*. Boskovice : Albert, 2011

TELLER, A., *Jewish Literary Responses to the Events of 1648-1649 and the Creation of the Polish-Jewish Consciousness*, Culture Front - Representing Jews in Eastern Europe, PENN, Philadelphia 2007

TEUFEL, H., KOCMAN, P., CERMANOVÁ, I., (ed.), *Judaica Bohemiae, XLVI – Supplementum: Individuum und Gemeinde: Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien*, Židovské muzeum v Praze – Společnost pro dějiny Židů v ČR, Praha – Brno 2011

TOMEČEK, R., *Uherský Brod. Putování historií královského města*, Uherský Brod 2002

VÁLKA, J., *Dějiny Moravy 2. Morava reformace, renesance a baroka*, Brno 1996

VÁLKA, J., *Morava v době renesance a reformace*, Brno 2001

VÁLKA, J., *Panství Uherský Brod v 17. století. Hospodářský vývoj a sociální situace na moravském pohraničním dominiu v období druhého znevolnění (doktorská práce)*, Brno 1952

VESELÁ, Z. (ed.), *Osmanská moc ve střední a jihovýchodní Evropě v 16. a 17. století II*, Praha 1977

VISI, T., KRAPPMANN, M., DREXLEROVÁ, A., (ed.), *Vybrané hebrejské a jidiš prameny k dějinám Židů na Moravě: středověk a raný novověk*. Ed. *Judaica Olomucensia*, sv. 5, Univerzita Palackého, Olomouc 2013

ZEMEK, P. *Bartoškova kronika*. Uherský Brod: Muzeum J. A. Komenského v Uherském Brodě v nakladatelství Ottobro 12, Uherské Hradiště, 2004

Internetové zdroje:

Atlas Česka. [online]. [cit. 2014-07-22]. Dostupné

z: <http://www.mesta.atlasceska.cz/uhersky-brod/>

Občanské sdružení Uherskobrodští patrioti. [online]. [cit. 2014-07-22]. Dostupné

z: http://patrioti.ub.cz/?page_id=864

Anotace

Příjmení a jméno:

Soukupová Magdalena

Obor:

Judaistika: Dějiny a kultura Židů (JUDN)

Název diplomové práce:

Masakr v Uherském Brodě, 1683

Anglický název práce:

Massacre in Uhersky Brod, 1683

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Marie Krappmann, Ph.D.

Počet znaků: 108 185

Počet stránek: 60

Počet titulů použité literatury: 43

Klíčová slova:

Dějiny, Morava, Židé, Kuruci, Uhersky Brod, obléhání Vídně, 17. století, 18. století, Raný novověk

Anotace:

Práce se zabývá pohnutým osudem uherskobrodské židovské obce na konci 17. století. Vychází z několika dobových pramenů - kroniky města Uherský Brod, z několika kratších zmínek v pamětech nedalekého kláštera, ale především z předloženého překladu jidiš elegie, jež je soupisem hrůzných událostí, jež nejen židovskou, ale i křesťanskou obec postihly. Na srovnání těchto menších dějin pozorujeme významné historické události, jimiž bylo obléhání Vídně tureckými vojsky, povstání tatarů, ale později taky vliv restriktivních zákonů, jako byl tzv. familantský zákon, na demografickou podobu českomoravských židovských obcí.

This work deals with unsettled fate of jewish community in Uherský Brod at the end of 17th century. It is based on several historical sources - chronicles of city Uherský Brod, a few short mentions in memoirs of benedictine monastery, but especially on the

presented translation of Yiddish elegy, which is a list of horrific events that not only Jewish but also the Christian community suffered. The comparison of these smaller history we observe a significant historical event, which was the siege of Vienna by Turkish troops, the rebellion of the Tartars, but later also the effect of restrictive laws, such as the so-called Familiants law, the demographic shape of the Bohemian and Moravian Jewish communities.